

3.3(2)=632.14
T 610

TÖPÖΛ

CÖC

1

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач _____

Воскр. тип. Т. 1 млн. З. 384—74

Чс(Ал) 355560
Б243 Баранцев М.А.
Родное слово.

355560

М. А. БАРАНТАЕВА

ТӨРӨЛ СӨС

1-кы КЛАССКА

4-чи катап чыгарганы

Алтайдын бичиктер чыгарар издательствоозынын
Туулу Алтайдагы бөлүги · 1980

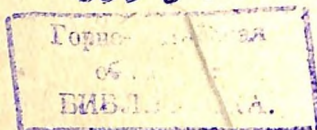
~~81.632.1я41~~ 83.3(2=632.1)-3я41

Чс(Алт)
~~5-243~~

Т6.10

Горно-Алтайский автономный областьтын
албаты үредүзининг бөлүги жөптөгөн

355560 ✓ Z

Б $\frac{60601-002}{M138(03)80}$ 93—80

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства. 1980 г.

Октябраттар — нак балдар.

Октябраттар.

Бис сүүнчилү балдар,
Бистин адыс октябраттар.
Онойып бисти адаганы —
Октябрьга учурлалганы.

О. Высотская.

Слерди нениг учун октябраттар деп адайдылар!

Кичинек чолмон.

— Көрдинг бе? — деп айдала, Вовка тонын ача тартты. Онын төжинде кичинек кызыл чолмон көрүнди. — Мен эмди октябренок! Октябраттар чылап жүрерим.

Вовканын сүүнип турганы коркуш болгон.

— А октябраттар чылап канайып жүреринг?

— Э-э калак! Октябраттардын ээжилерин билер керек ине. Келер өйдө мен пионер болорым. Жарт па? Онызы — сүүнчилү жүрүп, иштеп, жаан улуска болужып турары. Ак-чек болоры.

— А база не?

— ...Жакшы үренер, школын сүүр керек.

— А база?

— Кожондоор, жураар...

— А кожондоор күүни жок болзо, кайдар?

— Же, кожондоор күүни жок болзо, кожондобогой.

— А меге октябраттар чылап жүрерге жараар ба?

— Көрзөн, ол мындый керек ине, оны канайып айдар — деп, Вовка аланзылу айтты. — Мен бодозом, жүрбей аа. Темдектеп айтса, мен бүгүн туранын ичин жалмагам. Сен де оны жалмап ийеринг ле.

— Жалмабай аа.

— Же, айдарда — деп, Вовка токуналу куучындады, — сенде де анайып жүрер арга бар.

Je сен кезигинде этпезенг де, кем де нени де айтпас. А меге этпеске болбос. Мен октябрёнок.

Мен Вовкага күйүнип турдым. Онын төжинде кичинек кызыл чолмон мызылдап турды. Ол октябрёнок.

В. Голявкин.

Октябраттар чылап жүрерим дегени не, оны кычыраар. Куучынга өскө кандый ат берерге жараар!

Октябраттардын эжилери.

Октябраттар — келер өйдөги пионерлер.
Октябраттар — кичеенкей балдар, олар жакшы үренет, школун сүүйт, жаан улусты тоойт.

Октябрат балдар — иш сүүр улустар.

Октябраттар — чындык ла жалтанбас, эпчил ле керсү, ус балдар.

Октябраттар — нак балдар, олар кычырат ла журайт, ойнойт ло кожондойт, сүүнчилү жүрүм жүрет.

Болушчы.

Лена школдон жанды. Энези үйде жок болгон. Ол иштең жангалак. Лена чечинип, тонын илмекке илип салды, ботинказын жунала, тургузып койды. Онын кийнинде полды жалмап ийеле, аяк-казан јунуп баштады. Бу өйдө энези келди.

Менин кайран болушчым, сеге быян болзын — деп, энези айдала, кызын окшоды.

Лена дезе октябраттардын „Октябрат балдар — иш сүүр улус“ деп, үчинчи ээжинин качан да, кайда да бүдүрүп жүрөр болорына чертенди.

Звёздочка.

Бүгүңги байрам чын да сүрекей жаан байрам — ол Октябрьский революциянын жылдыгы! Балдар үредүчизиле кожо школдын ичин кееркеде жазадылар.

Таня школго жараш кийинип алган келди. Үүрези Алёнка база кичеенип кийинген.

Удабай жаан да, кичү де балдар школго жуулыжып келдилер. Үредүчилер база ончолоры келди. Школдын коридорына ла залга балдар толуп, табыштана бердилер.

Кенетийин пионерский горн ойной берди. Пионерлер линейкага түрген туруп ийдилер. Октябраттарды дезе ологорго одоштой, Лениннин портрединин алдына тургустылар.

Горн катап ла өткүн үниле ойной берерде, дружинанын совединин председатели Серёжа Зеленин стройдын ортозына чыкты.

Бистинг кичү нөкөрлөрүстинг, октябраттардын, байрамын баштап жадыс! — деп, баштапкы класстын үренчиктери жаар көрүп, Серёжа тын айтты. Бүгүн бисте жаан учур-

лу күн — октябраттарга кызыл чолмондор тагылар.

Балдар кызыл чолмонокторды алар алдында октябраттардын ээжилерин айттылар. Онын согында ологго пионерлер кызыл чолмоноктор тагып бердилер. Бу өйдө горн үзүк жогынаг ойноп, барабандар согуп турды.

Оног октябраттарды звёздочкаларга бөлиди. Ончозында беш кижиденг болды, ненинг учун дезе чолмон беш учту.

Бу күнненг ала балдар октябраттар болуп, олардын ээжилерин бүдүргилеп, блаш-тартыш, өөн-бөкөн жок, нак жүрерге ле жакшы үренерге сөзин бердилер.

(Л. Воронкованыг бичигени аайынча).

Слер октябраттардын кызыл чолмонын качан алганыгарды куучындап беригер.

Кандый жакшы наҗылар.

Күс узак келбей турган. Анчадала оны Байзыг бойына кураа балдарла тыг сакыган. Учы-учында күс араайын жууктап, агаштардын бурине алтынды быркырадып ийди. Алтын күс. Айландыра иш. Жаан улуска түни-түжиле бош жок. Балдарга бу күндер база жаан солундарлу, сүүнчилү өй.

Бүгүн балдар школго чур-чуманак брааткылады. Олардын кажызы ла сумкалу. Сумкаларынын топчылары күнге жалтырт-жалтырт

эткилейт. Байзын — олордын эң кичинеги. Ол бүгүн бойын жаан кижидий бодонот, не дезе, ол школго үренерге барып жат!

Je кенетийин Байзын бүдүрилеле, бийик күрден сумказын ычкынып ийди. Ол суу жаар жалбандап түже берген сумказынын кийинен көрүп, тын ыйлай берди. Балдар жүгүрижип келгиледи. Je кара сумка чакпынду сууга көмүлө бертир. Канайдар! Балдар кунукчылду тургулады. Эмди не болор? Канайдар?.. Байзын там тыгыда ыйлады.

Школго сумка, тетрадь, карандаш жок канайып баратан? Жаан уят. Ол, школго баштап ла брааткан кижиди, жолдон ойто канайып уйалбай жанар?

— Балдар, кемде артык неме бар, Байзынга берели! — деп, кенетийин Байзыннан эмеш ле бийик сынду кызычак Чейне айтты.

Балдардын сумкаларынын топчылары тартылды ачылат. Олордын кемизиде бир тетрадь чыгарды, база бирүзи карандаш, кемде резинка берет.

Эмди сумканы кайдан алатан? Балдар түймежип үшкүргилейт. Je эдер неме жок болгон учун, Байзын школ жаар балдарла кожо сумка жогынан ла басты.

Энирде ол энезинен жалтанып, айлына кунукчыл бүдүштү жанган.

Je андый да болзо, эртенгизинде Байзын

школго ойто ло жаан кара сумкалу келип
жатты. Сумкада букварьла, тетрадьтарла ко-
жо нөкөрлөри берген тетрадь, резинка, ка-
рандаш жатты. Кандый жакшы најылар!

А. Ередеев.

**Бу куучында айдылган керек кандый өйдө болгон!
Байзынга жолой кандый түбек болды!
Балдар ого канайда болуштылар!
Балдардын бой-бойына нак болгоны кайдан билдирет!**

„Мен сеге болужайын!“

Октябрат балдар бойлоры маала салар
дештилер. Олордын грядкаларында морковь,
чалкан, амтанду мырчак жакшы өссин деп,
олор изү күндерде өзүмдерди сугарып ту-
ратан.

Бир катап кызычактарга кичинек лейка-
лар жедишпей калган. Айдарда, Галя Кузиче-
ва, Вера ла Надя Алексеевалар жаан лейка-
лар алып алгандар. Галя лейказына толтыра
суу уруп алала, апарып болбой турды.

Галяны көргүлөп ийген уулчактар шоо-
дып, каткырыжып турдылар:

— Көрзөөр, көрзөөр, Галя лейкага да
чыдап болбой туру!

Жаныс ла Саша Медведев каткырбады.
Саша Галянын жанына жүгүрүп келди.

— Берзең, мен сеге апарарга болужай-
ын — деп, ол айтты. Оноң ол лейканы ала-
ла, грядкага жетире апарды.

Онын согында Саша Надяга, Галяга, Ве-
рага суу тажышты.

Л. Бурцева, А. Цветов.

Уулчактар Галяны шоодып каткырардын ордына нени эдер
болзо, жакшы болор эди!
Саша Медведев кандый уулчак деп бодоп тураар!

Ээзи жок чечектер.

Үч жаан көзнөктү класс. Кажызында ла
чечектү горшоктор тургулары. Олордын
жалбырактары, жааштын кийинде немедий,
жалтыражып турды. Бу ненин учун андый
дезе, кажы ла көзнөк тагынан дежурный-
лу. Ол чечектерди сугарып, јунуп јат. Ан-
чадала баштапкы звёздочканын пионери
Миша сүрекей кичеенет. Бир катап ол во-
жатыйга ыйлап-сыктап келеле, айтты:

— Менин көзнөгимди „блаап“ алгылаган!

— Канайда „блаап“ алгандар?

— Кем де мененг озо келеле, менин че-
чектеримди сугарып салтыр.

— Айса сен ол коридордогы чечектерди
сугарып салзан — деп, вожатый айтты.

Уулчак коридорго чыгып барала, көрөр
болзо: көзнөктин алдында ээзи жок, тозын-
далып, саргарып калган үч чечек турды.
Оны бир де класс сугарбай турган.

Миша олорды көрүп, кайкайла, бажын
жайкап, класска ойто келди.

— Мен оморды не сугаратам? Ол бистин чечектер эмес.

— А класс кемнин?

— Бистин.

— Школ кемнин?

— Чечектер кемнин?

Миша кызара берди. Лейканы алып, коридор жаар басты. Онон ло бери Миша бойынын көзнөгинде де, коридордо до турган чечектерди сугарып тураачы болгон.

Ээзи јок чечектердинг ээзи табылды.

Л. Бурцева, А. Цветов.

Горшоктордо өзүп јаткан чечектердинг јалбырактары ненин учун јалтырап туратан!

Коридордо турган чечектер ненин учун саргарып калган!

Ол чечектерди ненин учун «ээзи јок» деп адаган!

Агаштар өскүрери.

Бистин школдо бир ээжи бар: октябрыттарды пионерге алып, оморго кызыл галстук таңар күн омор агаштар отургузадылар. Је агашты отургузып койорго күч эмес. Агаш өссин, кургабазын деп кичеер керек. Онын учун бис вишняларды ла агаштарды отургузала, јайыла јерди күбүредип, ајас күндерде оморды сугарып турдыс.

Удабай бистин вишняларыс өзүп чыкты. Öскө дө агаштар өзө бердилер. Оморды база октябрыттар отургускандар.

Слердин школдо кандый ээжилер бар, куучындап беригер.

Карган эмеген.

Оромло уулчак ла кызычак бараткан. Олордон озо карган эмеген. базып баратты.

Јол сүреен тайгак болды. Карган эмеген тайкылала, жыгыла берди.

— Мениг бичиктеримди тут! — деп, уулчак кыйгырып, бойынын сумказын кызычакка береле, бойы десе карган эмегенге болужарга жүгүрди. Уулчак ойто келерде, кызычак сурады:

— Ол сениг јаананг ба?

— Јок — деп, уулчак айтты.

— Энег бе — деп, кызычак кайкады.

— Јок!

— Айдарда јенег бе? Таныш кижиге бе?

— Јок, дейдим, јок! — деп, уулчак каруузын берди. — Ол тегин ле карган эмеген!

В. Осеева.

Уулчак кандый бала болгон!

Уулчак ла кызычактын куучындашкан сөстөрүн жүзндерле кычыраар.

Јааназы ла кызынын балазы.

Энези Таняга јаны бичик экелип берди. Энези айтты:

— Таня кичинек тужында јааназы ого кычыратан. Эмди Таня јаан, ол эмди бу бичикти јааназына бойы кычыраар.

— Отур, јаана, — деп, Таня айтты. —

Мен сеге бир куучын кычырып берейин.
Таня кычырып турды, жааназы угуп отур-
ды. Энези оларды экилезин мактап айтты:
— Слер экү кандый керсү улус!

В. Осеева.

- Күн чыкканда, ар-бүткен ойгонот, бичик кычырганда, баш жарый берет.
- Бичик дөбн көрзөңг — качан да болуш болор.

Юрий Гагаринниң баштапкы класста
үренип турган үренчикке бичиген
письмозынан.

Мениң кару најым!
Сени уткып турум!
Эмди сен школьник.
Сениң алдында турган
задача күч — бичиирге,
кычырарга ла тоолоор-
го үренип алар керек.

Бастыра јердин үс-
тинде улус — лётчик-
тер ле агрономдор,
ишмекчилер ле талай-
чылар, колхозчылар ла
артисттер — ончозы, сен
чилеп ок, тетрадине
агажактар бичип, бук-
варьдагы сөстөрдү кы-
чырып баштаган.

Је сен школдо жүк
ле бичик-биликке үре-
нип алар эмезин, најы-
лажарына үренерин.
Најылажарына слерге
үредүчи, пионерлер, ок-
тябрьтский звёздочка-
лар болужар. „Октяб-
ряттар — нак балдар“

дегени — октябрятский звёздочкалардын эн каруулу ээжизи. Слердин класс нак коллектив болор учурлу.

Кандый бир јаан керекти бүдүрерге турганда, коллективте бастыразы бой-бойына болужып турар учурлу. Темдектезе, космический учуш. Бу учушты бир кижича качан да белетеп болбос эди. Бу учуш нак конструкторлардын, ишмекчилердин ле көп учёныйлардын өмөлү ижинин шылтуунда болгон.

Каруу најым, кандый бир уур-күч айалганда сече качан да болзо коллектив болужар. Сен бойунг десе ак санаалу, чындык жаакшы нөкөр бол. Сени ырысту болзын, су-кадыгынг ла үредүүнг жаакшы болзын деп, мен күүнзеп турум.

Юрий Гагарин.

Јунунар керек.

Таг эртеде турала,
чычканнынг, кискенинг,
суукуштын балдары,
конгустар, курттар —
ончозы јунунат.

Јагыс сен јунунбадын,
кирлү арттын.

Онын учун чулугын, өдүгинг
таппай калдын,

Јыды јараш самынды,

порошокты, таракты,
јымжак коларткышты
тузаланып јүрели.
Агын сууда, тегисте,
чомунып эжинели,
тоскуурда, мылчада,
кайда да болзо,
јунунып јүрели.

К. Чуковский.

Темага берилген сурактар ла јакылталар.

**Октябраттар јааназа, кем болорына белетенедилер?
Чындык нөкөр болуп өзөргө турган кижии кандый болор
учурлу? Оны слер кайдан билдигер?**

35157-0

Кыш.

Чанкыр тегери алдында,
элбек кебистий јаланда
күннинг чогына кар јалтырайт.
Јаңыс ла агаш карарат,
кыру өткүре чиби јажарат,
тош алдында суу мызылдайт.

А. Пушкин.

Баштапкы кар.

Быжыл кар эрте түшкен. Керек дезе кезик агаштардын бүри де түшкелек болгон. Мен эртен тура көзүңкөтүн көрдим. Бастыра јердин үсти ак кебисле бүркелип калган турды. Түште күн тийерде де кар кайылбады. Суунын јарадында тош көрүнди.

Эртенгизинде бис садка экскурсияга бардыс. Күн айас болгон. Кар күнге мызылдап турган. Жаңыс кырлардын үстинде каа-жаа булуттар көрүнүп турды. Садта агаштардын үстинде кар кыймык та этпей турды. Куш-каштардын үндери де угулбайт.

Баштапкы карды көрөргө жилбүлү.

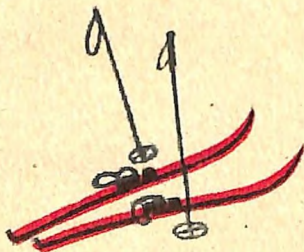
Слердин жерде кар качан түжет!

Баштапкы карды кижги ненин үчүн солун көрөт!

Кар айланып, айланып...

Кар айланып, айланып,
кас жуңынды элбендейт.
Жерге келип түжеле,
тыны чыгып мелирейт.
Чыкту кейде жоруктап,
чылаганы билдирет.
Амадузы бүткендий,
араай, тымык үргүлейт.

Ш. Шатинов.

◆ Экүзи колдордо,
экүзи буттарда,
карга басса, бадалбас,
өдүп барган жеринде
эки түңей ис артар.

◆ Өлөң берзе — жибес ат,
өзөккө түшсе — арыбас ат.

Агаш аразында кыш.

I

Бүри жок агаш соокко шуулайт.

Күскиде ак койондорго агаш аразында коомой.

Агаштар өткүре койоннын кышкы тоны ыраактан көрүнүп турат.

Агаштар көбү карла бүркелди, агаш аразындагы актар агара берди.

Ак койондор сүүндилер. Эмди олардын кышкы ак тонын кем де көрүп болбос.

II

Баштапкы ла кар жаарда, андардын истерин көрөргө аңчы тергенип алды.

Агаш аразында истер көп. Бу мында агаштан агашка жеңил тийин маңтай берген, мында түнде жоонмойын өдө конгон. Ак жерди кечире азыкчыл, сүмелү түлкү маңтап өткөн.

III

Жалбагынан жадар айуга агаш аразында ончозынан жакшы. Жуунчак Миша ичегенин күстөнг ала белетеп алган. Чибининг жымжак барбак бүрин сындырып, жыды жараш сагысту чобра сойып алган.

Айунын агаш аразындагы айлында жылу да, эптү де. Мишка төжөгинде жадып, бир жанынан база бир жанына аңданып турат. Онын ичегенине аңчы өңөлөп келгенин ол укпай жат.

И. Соколов-Микитов.

Кышкыда агаш аразында кыштап турган кандый тындулар керегинде слер кычырдыгар!

Тийинг маңтай берген. Жоонмойын канайтты! Түлкү канайтты!

Куучыннан керектү сөстөрдү табала, кычырыгар.

Јурукта ненинг истери јуралган, айдып беригер. Слер агаш аразында кандый тындулардын изин көрдигер!

Куучыннын калганчы бөлүгин кычырала, јурук јураар.

Кыш түжет.

Ак-айастагы Айдан

Алтайга мөнгүн төгүлет.

Ак јалаңда ак кайын

Мөнгүнделип көрүнөт.

Алтайыма кыш түжет.

Айдыңдалып кар түжет.

Ак јалаңда ак кайын

Ала јайын түженет.

Б. Суркашев.

- ◆ Суунын үстинде күскү жалтырайт.
- ◆ Јердин үстин ак јууркан бүркеп ийди.

Соок-Таадакка айылдап жүргени.

(Чөрчөк.)

Маша төжөгинде уйуктап жадала, сүреен кайкамчылу түш көрди.

Маша койу агаштын ортозыла бараткан эмтир. Көрзө: онын алдында Соок Иванович деп ак-буурыл башту карган өбөгөн отуры. Ол өбөгөн тош тактада отурып, болчок кар жип турган эмтир; бажын силкип ийгенде — чачынан кыру төгүлүп турат; тынып ийгенде — койу буу чыгат.

— Э-э, жакшы ба, эрке кызычагым! — деп, ол айтты. — Айылдап келгениге быян болзын. Меге эмеш болужарын. Меге дезе, карган кижиге, жадып амыраар керек: сен барып төжөк белетеп бер, же көр — төжөк жымжак болзын.

Таадак Машаны бойынын айлына экелип, төжөк салып бер деп айбылап турган эмтир. Соок Ивановичтин бастыра туразы тоштон эдилген: көзнөги де, эжиги де, жайган полы да — тош эмтир, стенелеринде дезе кардан бүткен жылдыстар суркурап турды. Онын жымжак төжөгинин ордында көбү кар жатты. Өбөгөнгө уйуктаарга жымжак болзын деп, Маша ол карды колычагыла жайып турды, көөркийдин колы тогуп, сабарлары кызара берди.

— Кем жок — деп, Соок Иванович айтты. — Сен көрзөн, менде кандый кайкамчылу неме бар.

Соок өбөгөн бойынын төжөгин өрө көдүрерде, онын төжөгинин алдында жажыл өлөн өзүп жатканын Маша көрүп ийди. Маша ол өлөнгө килей берди.

— Слер ол өлөнди жарыкка чыгарбай, кар төжөктин алдында ненин учун тудуп жадыгар? — деп, ол сурады.

— Өлөннин күчи киргелек, өзөр өйи жеткелек, онын учун божотпой турум. Эмди узун өскөн болзо, кыштын соогына тоңоло, жайгыда бышпас эди. Онын учун мен оны кар төжөгимле бүркеп салгам, яс келзе —

менин кар төжөгим кайыла берер, өлөн жарыкка чыгып, бажын суурала, сүреен жакшы арыш болор. Кар жаан болзо, аш та көп болор деп тегин айткан эмес.

Бу ла тужында Маша ойгонып келеле, тура жүгүрди.

В. Одоевский.

Маша Соок-Таадакты түжинде кандый деп көрди!
Онын туразы кандый болды! Кычырып беригер.
Соок-Таадактын төжөги кандый болгон!
Соок-Таадак Машага ол кайкамчылу немени не керек көргүсти!
«Кар көптө — калаш көп» деген укаа сөсти канайда ондоп туругар!
Чөрчөккө слер кандый журуктар жураарыгар!

Жараш чиби.

Жаанды-жашты сүүндирген
Жаны жыл деп байрамыс,
жаш бойысты жыргаткан
жаркынду жараш чибибис.
Анаң-мынаң мызылдап,
ортобыска бу келди,
олый-солый тебинип,
ойынды биске баштады.

И. Шодоев.

◆ Кол до жок, көс тө жок, жураарга десе билер.

Эки соок.

Ак јалангла, кеен агаштын ортозыла эки Соок, эки карындаш, јыргап јүргүледи.

— Көк тумчукту Соок карындаш, барып улус тонурыв, соодоп келзебис кайдар? — деп, бир Соок база бирүзине айтты.

— Соодоп аларга не барбайтан? Кызыл тумчукту Соок карындаш, јаан јолго баралы — кемге-кемге туштаар болбойыс — деп, экинчизи айтты.

Эки Соок ээчижив, буттан бутка секирип, чибилерди, карагайларды тарсылдадып, јүгүрип бардылар.

Угуп турза: бир јанынан күзүни, экинчи јанынан конго угулды. Күзүнилү атту бай којойым город јаар баратты, конколу атту дезде јокту крестьянин агаш аразына одындап баратты.

Кызыл тумчукту кичү Соок одындап бараткан кижинин кийнинен јүгүрди.

— Онын кийген тоны эски, јыртыв, бөрүги коомой, меелейи тежив, мен оны эмди ле тонурыв койорыв — деп мактанды. — Сен дезде којойымнын кийнинен јүгүр. Ол айу терези тонду, түлкү бычкак бөрүктү, бөрү терези өдүктү. Мен ого чыдабазыв.

— Сенин айтканынча болгой — деп, јаан карындажы Көк тумчукту Соок айтты.

Сыгырыжып, жызыражып жүгүргилей бердилер.

Энгиргери ак јаланда база ла тушташты. Јаан карындажы, Көк тумчукту Соок, каткырып, меелейлерин согуштырып келетти, кичү карындажы, Кызыл тумчукту Соок дезе, калтырап, корчойып калган келетти.

— Је кайтты, којойымды тонурдын ба?— деп, ол агазынан сурады.

— Тонурыйп салдым, јук ле тынду артырып койдым — деп, агазы айтты.

Кызыл тумчукту Соок кайкады.

— Којойым айу терези тонду, түлкү бычак бөрүктү, бөрү терези өдүктү не, сен ого канайып чыдадың?

Көк тумчукту Соок каткырды.

— Мен онын тонына да, бөрүгине де, өдүгине де кирип алгам — деди. — Ого чанактан түжүп алала, јойу базып, меелейлериле согуштырып турар керек болгон, ол дезе кайра јадып, јук ле оронып отурат. Мен оны јакшы ла тонургам.

— Је, сен кайттың? Одын кезип турган кижиге чыдадың ба?

— Кайдан чыдайтам! Мен ого чыдабадым, ол меге чыдады—деп, Кызыл тумчукту Соок айтты. — Мен оны јолой тонурарга санангам, ол дезе адына килеп, чанагынын кийнинен жүгүрет. Јүгүрип бараткан кижиге

ни канайып тогурып алатан эдин? Једер јерине јетсебис ле, мен сени тогурарым! — деп санандым. Једип барарыста, меге онон коомой болды. Ол малтазыла талайып, агашты чабарда, меге такпайлары ла чачылды.

Иштен ол там ла изүркенип турды, мен ак-јарыкта јок немедий болдым. Кыска тонын чечип салды, бөрүгин ле меелейлерин суурып, кардын үстине таштады. Мен сени эмди ле тогурарым! — деп санандым. Мен тонынын, бөрүгинин ле меелейлеринин ичине кирип, оларды тогурдым. Кийинип алза, Кызыл тумчукту Сооктын күчин билзин! — деп санандым.

Ол дезе одынды кезип алала, тонын агашла кактап, мени чыгара сокты. Соккон-соккон, токтогон-токтогон, мен онон жүк арайдан ла айрылдым. Эмдиге кабыргаларым оорып јат.

Көк тумчукту Соок бажын јайкап айтты: — Сен, карындаш, јаш та, тенек те. Малта тоннон артык јылыдып турганын, мен кире жүрзен, билерин.

Эки Соок јаан јолго нени эдерге барды!

Кызыл тумчукту Соок кемнин кийинен жүгүрди! Көк тумчукту Соок кемнин кийинен жүгүрди!

Којойым канайда кийинип алган болгон! Јокту кижинин кийими кандый болгон! Ол керегинде айдылганын чөрчөктөн кычыраар.

Кызыл тумчукту Соок ненин учун јокту крестьянинди тогурып болбогон!

Којойым айлына ненин учун жүк ле тынду јеткен!

Бала тужым.

Бу мениң деремнем;
бу төрөл јерим;
мен кайыр кырды төмөн
чанақту шунгуп ийдим;
чанагым антарылды,
јалбагынан мач эттим!
Кырды төмөн тоголонып,
терен карга көмүлдим.
Нөкөрлөрим — уулчактар
кырдың бажында турат,
түбегимди ајарбай,
сүўнип-јыргап катқырат.
Јүзим, колым — бастыра
карла шыбалды...
Меге карда шыра,
балдарга дезе каткы.

И. Суриков.

Улгерге келишкедий јурук јурагар.

Томуртка кышқыда неле азыранат.

Бистин јерде агаш аразында куш бар.
Бойы кара-чоокыр, бажында дезе кып-кызыл
јунду. Ол куштын ады — томуртка. Томурт-
ка кере тўжине агаштан агашка учуп, јем
бедреп јүрет. Томуртка, өскө куштар чылап,
агаштын будагына отурбай, агаштын бойы-
на отурып, тумчугыла тук-тук, тук-тук эдип

отурар. Агаштын чобразынын алдынан курт эмезе конус таап алала, жип салат.

Кезикте агаштын төзінде карда сүрекей көп чочогойлор жадат. Ол карагайдын ла чибинин чочогойлорынан томуртка эмил чыгарып жийт.

Куру чочогойлор десе кардын үстінде артып калган.

Г. Скребицкий ле В Чаплина.

**Томуртканын тыш бүдүмин кычырала, айдып береер.
Томуртка өскө куштардан незиле башкаланат!
Томуртканы ненин учун агаштын докторы деп айдадылар!**

Тийин канайда кыштайт.

Тийинге кышкыда салкын да, соок то коркушту эмес. Күн бүркелип, салкындай ла берзе—тийин бойынын уйазына келет.

Тийиннин уйазы куштын уйазы ошкош: агаштын чичке будактарынан ла оок жыраалардан эткен. Эткени де кандый эптү—торт жаан шардый, тууразынан десе кирер тежиктү. Уйазынын ичине кургак жымжак төжөк жайып салган: анда эптү де, жылу да. Тийин уйазына киреле, киретен тежиктен салкын сокпозын деп, ичинен бөктөп салат. Онын

кийнинде бойы болчоктоно түрүлүп, барбак куйругыла жабынып алала, уйуктап жадат.

Тышкары соок салкын согуп, кату карды учурып турат. Шуурган токтозо, тийинг уйазынан чыгып, силкинип ийеле, агаштан агашка калып, курсак бедреп барат: бир жерден чибининг чочогойын үзүп алар, бир жерден жайгыда бойы кургаткан мешкени таап алар.

Je тийингинг күстен ала белетеп алган эн артык курсагы чирик агаштын көндөйинде жадат. Анда мешкелерде, кузук та бар — ого кыжына жиирге жедер.

Г. Скребицкий ле В Чаплина.

**Тийинг керегинде куучыннан слер нени билип алдыгар!
Кышкыда агаш аразында күннинг аайы кандый болгонун кычырыгар.**

Кыш.

Булуттарды түрүлтүп,
Түндүк салкын күүледі —
Тармачы кыш өрөкөн
Бойы жедип клееди,
Будактарга илинди;

Јаландарды, кырларды
Ак кебисле бүркеди;
Тошту турган сууны
Јарадыла тең этти.
Кыштын кылыгын көрүп,
Ончо улус сүүнди.

А. Пушкин.

**Кыш канайып «будактарга илинди!» Слер оны не деп шүүнип туругар!
Кыштын эткен керектерин үлгерден кычыраар.**

Темага берилген сурактар ла јакылталар.

Баштапкы кар јаарда ар-бүткен канайып кубулып турганын куучындап беригер.

Кышкыда ар-бүткен кандый болуп турганын көрүп жүргени аайынча ого журук журагар.

Чөрчөктөрдө кыштын келгени керегинде канайда айдылганын куучындап беригер.

Кышкыда балдардын ойын-жыргалы керегинде айдылган үлгерди кычырыгар. Бойыгар кышкыда канайып ойноорго сүүп турганыгарды куучындап беригер.

Кыш керегинде кандый табышкактар билеригер!

Кандый тындулар керегинде кычырдыгар! Олор кышты канайып өткүрип турганын билип алдыгар!

Кыш керегинде слер кандый куучындар, үлгерлер, чөрчөктөр кычырдыгар! Олордын кажызы слерге јаарады!

Чөрчөктөр лө баснялар.

Түлкү, койон ло пөтүк.

(Орус албатынын чөрчөги.)

Түлкү ле койон журтаган. Түлкүде тош тура болгон, койондо десе талдын терезинен эткен тура болгон.

Јас келди—түлкүнинг туразы кайыла берди, койоннын туразы алдындагы ла бойы турды.

Түлкү койонноң конорго суранып алала, койонды чыгара сүрүп ийди.

Койон ыйлай-ыйлай базып баратты, ого удура ийт келди:

— Тяф! Тяф! Тяф! Койонок, не ыйлап турун?

— Мен канайып ыйлабайтам! Менде талдын терезинен эткен тура, түлкүде дезе тош тура болгон. Түлкүниң тош туразы күнге кайылып каларда, менен конорго суранып алала, мени бойымды чыгара сүрүп ийди.

— Ыйлаба, койонок! Мен сениң түбегинге болужарым — деп, ийт айтты.

Олор турачак жаар баргылады. Ийт үрди:

— Тяф, тяф, тяф, түлкү, мынанг кедери бар! Түлкү дезе олорго печкениң үстинен:

— Чыгара калып, мантап чыксам, — јер башка чачыла береригер!

Ийт коркыйла, мантай берди.

Койонок база ла ыйлап, јолло баратты. Ого удура айу келетти.

— Не ыйлап турун, койонок?

— Мен канайып ыйлабайтам! Менде агаш тура, түлкүде дезе тош тура болгон; ол конорго суранала, мени чыгара сүрүп ийген.

— Ыйлаба, койонок, — деп, айу айтты, — мен оны чыгара сүрерим.

— Јок, сүрүп болбозын! Ийт чыгара сүрүп болбогон, сен де сүрүп болбозын!

— Жок, сүрүп саларым.

Түлкүни сүрерге баргылады.

— Кедери бар, түлкү!

Түлкү десе печкениң устинен кыйгырды:

— Чыгара калып, мантап чыксам, — жер башка чачыла беререер!

Айу коркыйла, мантай берди.

Койонок база ла ыйлап баратты, ого удур чалгылу пөтүк келетти.

— Кукареку! Койонок, не ыйлап туруң?

— Мен канайып ыйлабайтам! Менде агаш тура, түлкүдө десе тош тура болгон; менен конорго суранып алала, бойымды чыгара сүрүп ийди.

— Баралык, мен оны чыгара сүрерим.

— Жок, сүрүп болбозың. Ийт сүрген — сүрүп болбогон, айу сүрген — сүрүп болбогон, сен де сүрүп болбозың.

— Жок, чыгара сүрерим!

Тураның жанына базып келдилер.

— Кукареку! — деп, пөтүк кыйгырды. — Ийниме чалгы жүктенип алгам, түлкүни кезерге турум! Печкеден түш, түлкү!

Түлкү угала, коркыган бойынча айтты:

— Өдүгим кийип жадым.

Пөтүк база ла кыйгырды:

— Кукареку! Ийниме чалгы жүктенип алгам, түлкүни кезерге турум! Печкеден түш, түлкү!

— Кийинип жадым... — деп, түлкү айтты.

Пөтүк үчинчи катап кыйгырды:
— Кукареку! Ийниме чалгы жүктенип
алгам, түлкүни кезерге турум! Печкеден
түш, түлкү!

Түлкү турадан чыга коноло, кача берди.
Пөтүк ле койнок десе турада журтай бер-
дилер.

**Түлкү койонды канайда мекеледи?
Койонго кем болужарга сананды!
Ийт ле айу түлкүни нениг учун сүрүп болбодылар?
Пөтүк оны канайда чыгара сүрди?
Чөрчөк канайда божоп јат!**

Койон ло ёж.

(Басня.)

Апагаш, јымжак түктү койнок ёжко
айтты:

— Сениг тонын, карындаш, кандый жаман, кандый кадалгак!

— Онызы чын — деп, ёж каруузын берди, — је мениг ийнелерим мени ийттег де, бөрүдөг де аргадайт. Сени ак тонычагыг база анайып ок аргадап туру ба?

Койон каруу берер ордына жагыс ла үшкүрип ийди.

К. Ушинский.

**Койонок ёжтыг тонын нениг учун жаман көргөн!
Нениг учун койон каруу берердинг ордына тыг үшкүрди!
Јурукты аярып көрөлө, ого бойыгар эрмек тургузыгар.**

◆ Кырды өрө мантап чыгат,
кырды төмөн тоголонып тўжет.

Чычкан ла эрлен.

(Басня.)

Айылдаш јаткан эрленге манг бажында чычкан келди, манзаарып тўрген сурады:

— Кискенин түбекке түшкенин, оны арслан тутканын сонуркап, сүүнип уктың ба? Эрлен угала, сүүнбеди, мындый каруу ого берди:

— Темей жерге сүүнбе, олор экү тырмашса, калаптанып согушса, арсланнын тыны үзүлөр.

Кискени жеңер арга жок, кискеден бөккө ан жок.

И. Крылов.

Эрлен «кискеден бөккө ан жок» деп ненин учун айткан? «Олор экү тырмашса, калаптанып согушса, арсланнын тыны үзүлөр» деген сөстөрдү канайда билип туругар?

- Чычканга кiske де коркушту ан.
- Кiskeге — ойын, чычканга — өлүм.

Койонок ло айу.

(Алтай албатынын чөрчөги.)

Чет аралда журтаган койонок тамзык курсак бедреди. Корбо талдар кемирерге аралдан аралга казалап, ман бажында токтой туруп, уккур-сескир кулактарыла олуй-солый тындалайла, ак тепсенди ажыра мантады. Одош аралга барарга сананды. Турган жеринен секирип ийди, ак тепсенди ажыра мантады. Арал жаказына кире казалап, кызылгатту жыраанын жаныла мантап өдөргө, секирген бойынча айуга барып туштады.

Айу өбөгөн ачынып, арсак-корсок тиштерин көргүсти. Койонокты былча тударга санданды.

Ал-санаазы чыккан койонок айдар сөзин таппай барды, болчок жүреги борт этти. Качар аргазы жок болордо, эки колын көдүрүп, айуга мүргүп, жалынды:

— Калак-корон, акы өрөкөн, слерди аярып көрбөй калдым. Тегин жерге слерди чочыттым. Бир жаманымды таштагар, эр-жажына элчи, жалчы болойын — деп, койонок ыйлап айдынды.

Айу десе ачаптып, койонокты жиирге кү-

зүрт этти: „Јайгы өйдө боро болуп, кыш келгенде, ак болуп, кубулып жүрер куулгазынду кулугур. Эмди менин колымда сен, эки чайнап јударым“.

Койонок көөркий коркыды, эп-сүме табарга чырмайды. Арал јаар көрөөчи болуп, араайынан колын көдүрүп, арал јаар уулай тудуп, тыркырап, айуга мынайда айтты:

— Айу өрөкөн, көрзөгөр! Аралдын ары јанында мылтыкту анчылар жүрүлөр!

Анчылар деген сөсти угала, айунын ачабы жылыа берди, тынын алып јажынарга, жыраа төзи јаар жылып барды. Койоноктын санаазы јарыды. Жыраа јанына јажынарга өнгөлоп брааткан айуны койонок ажыра секирип, элес эдип жүре берди.

Айу өбөгөн тегин јерге анчылардан коркып, жыраага кирди. Анча-мынча боло берди, тал-табыш угулбады.

— Койонок! — деп, айу араай кыйгырды. Койоннон табыш угулбады. Айу өрө өнгөйип, ары-бери ајыктанды.

— Койонок! — деп база кыйгырды.

Эш-неме јок болды. Айу өбөгөн туруп чыкты, эки алтамды базып ийерде, коштой тўшкен кош аралдан койоноктын кожоңы угулды:

То-то, то-то, то-то,
айлым мениң аралак,
адым мениң койонок.
То-то, то-то, то-то,
сүмем мениң тилимде,
ийдем мениң будымда.

Койоноктын кожонун угуп, төгүндеткенин айу билип ийди. Арга јокто аралдан чыгып, арка јаар ууланып басты.

И. Шодоев.

Койоноктын кожонун база катап кычырала, «сүмем мениң тилимде, ийдем мениң будымда» деп айткан сөстөрдү канайда ондоп турганаарды айдып беригер.

Койонды коркунчак, база кандый деп айдарга јараар!
Чөрчөкти куучындап беригер.

Түлкү ле турна.

Түлкү турнала најылажала, турнаны бойынын айлына кычырды: „Айылдазан, куда, айылдазан, көөркийим! Мен сени сүреен күндүлеерим!“

Турна кычырту ажанышка келди, түлкү дезе каша кайнадып, тарелкага сүртеле, турнаны күндүледи: „Ажан, куда, ажан, көөркийим! Бойым кайнаткам“.

Турна тумчугыла тарелканы ток-ток эттирди! Токулдатты-токулдатты — бир де неме ооско кирбеди. Түлкү дезе јалап-јалап, ончозын бойы јип салды. Түлкү кашаны јип ийеле, айтты: „Јамандаба, куда, база күндүлеер неме јок“.

— Мынызы да учун быйан болзын, кудагай, эртен меге айылда — деп, турна карузын берди.

Эртезинде түлкү турнага айылдап келди, турна десе окрошка белетейле, оны чичке оосту узун жыракыга салала, күндүлөп айтты: „Ажан, кудагай, ажан, экем! База күндүлөер неме жок“.

Түлкү жыракыны эбиреде базып жүрет: бир жанынан келет, экинчи жанына барат, жыракыны жалап та ийет, жытап та көрөт — бир де неме жип болбойт. Турна деса бойынын узун будына туруп, жыракыдагы окрошканы узун тумчугыла чокып турат: чокып-чокып, ончозын жип салды.

„Је, жамандаба, кудагай, база күндүлөер неме жок“.

Түлкү айлына аштаган-суузаган жанып келди. Мынын ла кийинде олордын ортозы ырай берди.

**Түлкү ле турна бой-бойын канайып күндүлөштилер!
Олорды күндүлөшкен деп айдарга жараар ба!
Бу чөрчөккө эки жүрук жүраар.**

Айу ла көрүк.

(Хакас албатынын чөрчөги.)

Январь айды хакас улус көрүктинг айы деп адайт.

Бир катап айу ла көрүк январь айда кан-

ча күн деп блааш эткендер. Айу ичегенинде база бир күн жадарынан калажырап, тунгак униле огурды:

— Одус, одус...

— Одус бир, одус бир — деп, көрүк блаашты.

Айу көрүкке кыртыштанып, оны ала койойн деерде, онызы ары болды. Көрүк айунын алаканына кирбеген де болзо, же арказын эрей тырмадып алды. Онон ло бери көрүктин арказы жолду болуп калган. Же январь ай айунын амадузыла эмес, көрүктин айтканыла эмдиге ле одус бир күндү.

Чынды күчинге жеңип болбозун деп тегиндү эмес айдылган.

Айу ла көрүк кандый блааш баштагандар!

Олордын кемизи чынын айткан! Оны кайдан билип алганаарды куучындап беригер.

Күн, Ай ла Пөтүк.

(Малай албатынын чөрчөги.)

Тенгериде Күн, Ай ла Пөтүк деп үч карындаш журтаган. Ай сүреен согушчан болгон. Ол Пөтүкти жалаазынан тудала, жер төмөн мергедеп ийген. Күн сананып турала, айтты: „Мен көрзөм, сен кемле де эптү-жөптү жадар күүнүн жок эмтир. Мен сени көрөр күүним жок. Бүгүнгү күннен ала мен тенгериге түште чыгарым, сен түнде чыгарын.

Пөтүкле дезе бис наҗылар болуп артып каларыс. Ол мени ундыбас“.

Ол ло өйдөн бери Пөтүк күнүн ле сайын эртен тура Күнди көрүп ийзе: „Ку-ка-ре-ку!“ — деп кыйгырат. Онызы „Эзен бе, менин акам“ дегени. Күн ажып, эгир кирип, тегериде Ай көрүнип ле келетсе, Пөтүк капшай ла айлы жаар жүгүрет. Ол оны ачындырган Айды көрбөскө турганы.

Күнниң айткан сөстөрүн кычырыгар.
Кычырганын айдып беригер.

Койондор.

(Алтай албатынын чөрчөги.)

Бир катап койондор жуулыжып алып, жуун эткен. Жуунды карган койон ачкан.

— Же, нөкөрлөр, јер үстинде бисти ле тутпас, јибес, бисти ле коркытпас неме јок. Бастыра тынар-тындулардан чочып, коркып жүредис, је бистен коркыыр бир де тынду неме јок. Мен карыганча нени көрбөгөм, нени укпагам, кандый кыйынду јадынды јатпагам! Азулу андар бисти тудуп јиир, анчылар бисти өлтүрер, керек дезе тырмакту куштар да бистин јараш јалбак белести сый тебер болды. Оштүлерден јажынып, өнгис те кубултсабыс, неме ле болбойт. Кыш келгенде, агара да берзебис, јай келгенде, бороро до берзебис, бисти олор түңей ле өлтүрип јат.

Мындый шыралу жүрүмди жүргенче, ончобус барып, жаан көлгө түжүп өлөөктөр — деп, карган койон карыксынып айтты.

Канча түмен койондор сананып турар болзо, карган койоннын айтканы чынга келижет. Олор мынанг да ары жүрзе, түнгей ле азулу андардын курсагы болуп калар.

Бастыра койондор: „Жаан көлгө түжүп, өлөргө бис жөп“ — дештилер. Онон жуулыжып алып, көлгө келдилер.

Бу өйдө көлдин жарадында бир бака амырап жаткан эмтир. Ол койондордын табыжын угала, чочыган бойынча көл төмөн калып ийди.

Койондор оны көрөлө, сүүниже бердилер.

— Бистенг де коркыйтан тындулар жер үстінде бар турбай. Көлгө түжетени токтозын! — дештилер.

Онон ары койондор туш-башка барып, жер үстине таркай берген.

Карган койон неге сүрекей карыксынган!

Койондор ненинг учун жаан көлгө түжүп, өлөр деп жөп чыгардылар!

Койондор неге сүүндилер!

Бу чөрчөккө кандый журуктар жураарга жараар, сөслө куучындап беригер.

Керик бака.

(Алтай албатынын чөрчөги.)

Литкек сары көлдө бир бака журтап жаткан. Бир катап ол бойынын айлына чыгып, тегерик сары көлдөн ырады. Тебинип-тебинип жемзеп барды. Тебинип-тебинип жүреле, жанар жолун таппай калды.

Жолдо дезе ого жаан түбек болды — кызыл чымалынын жолуна учурады. Чымалылар: „Макалу жымжак курсак табылды“ — дежип, онын үстине сыралыжа берди. Ичи-кардын тиштегилей берди.

— О-ой — деп, бака отурып ыйлады. —
А-ай! Слерде бир кичинек уят бар ба, жок
по, азып жүрген мени тиштеерге, аштап жүр-
ген менин каным сорорго не болдыгар?

Чымалыларга, чындап та, уятту неме ош-
кош боло берди. Ончозы бакага мүргүди-
лер, мындый сөсти ого айттылар:

— Күндүлү слерди, бака, бистин айылга
кычырып турус, аламыр-чикирле күндүлее-
рис, ачу аракыдан ичирерис.

Бака жөпкө кире берди. Нени жигенин ол
ондобойт. Ажанып турарда кандый куучын
болгонын торт ондобойт. Кандый төжөккө
жадып уйуктаганын чек билбейт. Аракыны көп
ичеле, ажып калган монус эмтир.

Эртен тура бир чымалыдан жайнап сурады:

— Баштан баш болзын, бу тыттын ба-
жына чыгала, көрзөн: менин айлым кажы
жанында болгодый.

Чымалы агашка чыгала, айтты:

— Мынаар төмөн күнбадышта көл жалты-
райт. Керек болзо, мен слерге чике барар
жол көргүзип берейин бе?

— Ой, балам, сен кандый жакшынак! — ба-
канын сүүнгени сүрекей болды. — Баралы,
баралы. Мен сени ичинг сыстаганча ла азы-
раарым.

— Жо-ок—деп, чымалы каруузына айтты,—
мен жагыскан күндүледер күүним жок. Слер-

ди кече бис ончобус азырап, аракылатканыс. Бүгүн күндүлөөрге турган болзогор, бисти ончобусты кычыраар. Бис ончобус жаңыс өмөлү албаты. Тыштанганда да, иштегенде де, жаңыстан болорын билбейтенис.

Анайдарда, бака бастыра чымалыларды бойына кычырды. Ол алдынан, жалбак көк таштый, тебинип-тебинип баратты. Чымалылар десе онын кийнинен, кара суудый агып, баргылады.

Ол агаштын ортозында канча ла бар чымалылар ончозы баканы ээчий жүрүп ийдилер.

Көлгө жеткилеерде, бака ологго айтты:

— Слер, менин күндүлү айылчыларым, чүрче ле мында сакып алыгар, мен барып, аш-курсакты белетезин, аракы-чегенди асын деп жакылта берейин — дейле, суу төмөн чоп эде берди. Суудан десе ак тосток көбүк бортылдай берди.

Чымалылар бир күн сакиды, экинчи күн, үчинчи күн база сакиды — је баканын сурузы да јок болды.

Јетинчи күн чымалылардын энези чуулданды.

— Је болгой, баканын курсагын сақып турала, торолоп өлөтөн турус! — деди.

Курын кезе тартып курчанала, эне чымалы айлы јаар басты. Бастыра чымалылар курларын кезе тартып курчанала, энезинин кийнинен јандылар.

Онон бери чымалылар ол кезе тартып курчанган курларын чечпеген, бүгүнге јетире јүрүлөр. Олор эмдиге јетире тойо ажангалак деп айдыжат.

Бу чөрчөккө кандый јуруктар јураарга јараар!
Недег улам чымалылар ойто аштап-суузап јандылар!
Чөрчөкти бөлүктерге бөлип ийигер. Олорго бажалык беригер.
Чөрчөкти куучындап беригер.

◆ Јаман кижиде нөкөр јок, керик кижиде мак јок.

Түлкү Патрикеевна.

Түлкү эјебистинг тиштери курч, мурды чичкечек, кулактары төбөзінде, куйругы барбак, тоны јылу.

Эјебистинг јазанганы јараш: түги јымжак,

алтындый кылганду; төжинде жилеттү, мойнында ак галстукту.

Түлкү жерге јада түжүп, бажырып турган чылап, бажын энейтип, араайын базып жүрет; бойынын барбак куйругын чебер алып жүрет; жалакай көрүп, күлүмзиренип, ак тиштерин көргүзип турат.

Керсү бойы терең ичеген казып алат; ого кирер-чыгар тежиктер де көп; курсак салар жери ле уйуктаар жери база бар; уйазынын ичине жымжак өлөн жайып салган.

Түлкүчек жакшынак айыл ээзи болор эди, же шокчыл кылыкту: куштарды, суукуштарды жиирге сүүйт, семис кастың мойнын толгоп ийет, кроликке де килебейт.

Түлкүниң бүдүми кандый? Ол канайда базып жүрет? Ичегенин канайда эдип жат?

Ч а й.

(Алтай албатынын чөрчөги.)

Алдында Алтайда сүрекей жылу болгон. Мында жүзүн-жүүр куштардын үндери агашташтарга жаңыланып туратан.

Бир катап кыш келерде, куштар соокко чыдашпай, түштүк жаар учуп бардылар.

— Бисле кожо барак — деп, олор чайга айткандар.

— Сооктон коркыйла, кижини төрөл жерин

таштап не баратан? Мен Алтайымда артып
јадым — деп, чай айтты.

Кар жаап, шуурган-салкын там ла тынып
келерде, чай соокко чыдажып болбой, ый-
лай-ыйлай келерде, эки көзи кызара берди.

Оноң ло бери чайдын көзи кызыл бо-
луп артып калтыр.

Чай нениң учун өскө куштарла түштүккө учуп барбаган!
Чайдын көзи неден улам кызарган!

Уулактар ла бөрү.

Јети уулакту бир эчки болгон. Ол бой-
ына агаш аразында тура эдип алган. Эчки
күнүн сайын азырал бедреп, агаш аразына
баратан. Бойы жүре берер, балдарына дезе
эжикти јакшы бектеп алыгар, кемге де эжик
ачпагар деп јакып салатан.

Эчки јанып келеле, эжикти мүүзиле то-
кулдадып, кожондой беретен:

— Уулактарым, балдарым!
Эжигерди ачыгар!
Энегер келди,
слерге сүт экелди!

Уулактар энезинин үнин угала, эжигин
ачып беретен. Энези балдарын азырайла, ой-
то ло агаш аразына баратан, уулактар де-
зе эжигин бек жаап алала, энезин сакып
отургылайтан.

Эчкиниң үнин бөрү угуп алган. Эчки агаш аразына жүре ле берерде, бөрү туранын жанына келеле, жоон үниле улып айтты:

— Эй, балдар, уулактар,
эжигерди ачыгар!
Энегер келди,
слерге сүт экелди!

Уулактар дезе бөрүге айтты:

— Угуп жадыс, угуп жадыс, энебистин үни эмес! Бистин энебистин үни де чичке, айтканы да башка.

Уулактар бөрүге эжикти ачпады. Бөрү эжикти токулдадып турала, жүре берди.

Эчки жанып келеле, эжигин токулдатты:

— Уулактарым, балдарым!
Эжигерди ачыгар!
Энегер келди,
слерге сүт экелди!

Уулактар энезин кийдиреле, бөрү келип жүргенин ого куучындап бергиледи.

Эчки балдарын азырайла, кемди де кийдирбезин деп алдындагызынан тын жакыды:

— Бөрү база ла келзе, слерди жип койордон айабас! — деди.

**Слерге кандый чөрчөктөр жарады!
Кычырган чөрчөктөрдөн не керегинде билип алдыгар!
Чөрчөкти куучыннан канайып ылгаштырып аладыгар!**

Эне.

Ыйлаак јаш бойымды
Ырысту эткен энейим,
Лайкап, мени эркелеп,
Јаанат салган энейим.
Ак санааны сананып,
Ак сүдинен эмискен,
Акту сөзин меге айдып,
Ак-јарыкты көргүскен.

Э. Палкин.

Менин энем.

Менин энем колхозто иштеп јат. Ол бежинчи јыл кой кабырып јат.

Јылдын ла онын кабырган койлорынын күчи јакшы. Койлорды јакшы кабырып турган учун, ол сыйга он беш кой алды. Энемди ончо колхозчылар уткыдылар. Андый сый алган улус бистинг колхозто көп.

Је ол меге де јакшы үрензин деп јакарат. Ол меге мынайда айдат:

— Сен јакшы да, ак-чек те болуп өс, кандый ла ишти ак-чек бүдүрип јүр.

Мен де анайда эдерге кичеенедим.

Бу баланыг энези нениг учун сый алды!
Бойыгардын энегер керегинде куучындап беригер.

Костя ла онын адазы.

Костя Амыров — баштапкы класстын үренчиги. Ол школдо үренет, жайгыда дезе адазына болужат. Костянын адазы — атту-чуулу чабан. Ол кажы ла жүс койдон жүс он кураан азырап алган. Колхозчылардын жуунында председател Костянын адазын мактаган. Ого сый ла Мактулу грамота берген.

Кандый чабанды атту-чуулу деп айдарга жараар!
лакшы иштеп турган колхозчыларды неле сыйлайдылар!
Слердин жерде андый улус бар ба!

Менин сыйным.

Мен кичинек сыйнымды сүреен сүүгем. Оны жаантайын көрүп жүрер күүндү болгом: ол соокко тонуп, аштап жүрү деп бодойтом. Сыйныма бойымнын кийимимди кийдирип, жип турган курсагымды берерге туратам. Жүзүн-жүүр журуктарла, ойындарла ойнодотом. Бистин ойынчыктарыс чүми жок болгон: кичинек болчок шариктер ле агаштар. Бис оморды чуркалар деп айдатаныс. Мен ол агаштардан клеткалар салып ойнойтом, сыйным дезе колыла жагып, клетканы жайрадып турарга сүүйтен.

С. Аксаков.

Уулчак сыйнына канайда карузыган!
Сенде сыйын бар ба! Сен оны канайда соододорын!
Бойымнын сыйындарын ла карындаштарын керегинде куучындап бер.

Володя Ульянов канайда үренген.

Бистинг айылдын жуугында турган городской училищенин эки үредүчизи Володяны эки кыш үредип, гимназияга белетеди. Володя тогус жарым жаштуда гимназиянын баштапкы классына үренерге кирди.

Володя үредүге күүнзеп, жеңил үренген. Ол үренерге кичеенкей болгон, ого үзеери, адазы, Володянын жаан агазын ла эјезин үреткен чилеп, жакылтаны кичееп, жакшы бүдүрерге үредип туратан.

Класста урокты јартаганын Володя кичеенип угатаны болужып јат деп, онын үредүчилеринин айдыжатаны сагыжыма кирет.

Володя сүрекей билгир ле керсү болгон учун, жаңы урокты класста ла угуп, сагышка алынатан. Урокты айлында бир эмеш ле көрүп ийгени ого јеткил болотон.

Уроктордо не болгонын, оноң нени сураганын ла ол каруузын канайда бергенин Володя гимназиядан јанып келеле, адазына куучындап беретен.

«Латинский тилле беш, алгебрала беш» — деп кезикте угулып турар. Предметтер солынып та турза, је учуры жаңыс: отметказы качан да болзо беш болотон.

А. И. Ульянова.

Володя Ульянов канайда үренген!

Ого јакшы үренерге не болушкан!

Адазы оны неге үредип темиктирип туратан!

Ленин керегинде өскө кандый куучындар кычырдыгар!

Эненин кожоңы.

Ай көзнөктөн јалтырап,

тура ичин јарыдат.

Энези уулын кабайлап,

эркеледип уйуктадат:

«Уйукта, уулым, уйукта,
улус терен уйкуда.
Карыксынып ыйлаба,
кару энен јанында.
Сениг амыр уйкунды
сергек черүбис корулайт.
Сениг јаш јүрүминди
Төрөлис кичееп быжулайт.
Уйукта, уулым, уйукта,
улус терен уйкуда.
Карыксынып ыйлаба,
кару энен јанында».

Л. Кокышев.

Адазы ла уулдары.

(Басня.)

Адазы уулдарына јөптү-нак јуртагар деп јакарган; олор десе адазынын сөзин укпай турган. Бир катап адазы јалмуур экелдиреле: «Оны сындыраар» — деген.

Уулдар канча ла кире чырмайза да, је јалмуурды сындырып болбогон. Ол тушта адазы јалмуурдын буу-жын чечип ијеле, бир чырбагалдан сындырыгар деди.

Уулдар чырбагалдарды бирден јенгил сындырып койдылар.

«Слер база андый: јөптү-нак јуртаар болзоор, слерди кем де јенгип болбос; керчежип, башкаланып турар болзоор, слерди кандый ла кижии јенгип салар» — деп, адазы айтты.

Л. Толстой.

Адазы уулдарына эптү-јөптү јадарын канайып јартады!
Эптү-јөптү јадары нениг учун јаан учурлу! Сурактыг каруузын басня-
даг кычырып беригер.

Чечегеш.

Кичинек Чечек школго
кичеенип бешке үренет.
Јанып келзе айлына,
јааназына болужат.
Көзи чокту Чечегеш
книгелер кычырат.
Күнүг күнге Чечегеш
көп билерин тыгыдат.

А. Ередеев.

Слер айлыгарда ада-энегерге, јаангарга
канайып болужып турганыгарды
куучындап беригер.

Сабарлар.

Беш карындаш,
Беш карлагаш
Бир күрееде —
Бирлик ийде.
Бежилези иштенкей.
Бежилези ус,
Бежилези сүрекей
Нак улус.
Бежилези он колдо,
Бежилези сол колдо,
Керек болзо — јудурук.

Б. Суркашев.

Филипок.

І.

Филип деп атту уулчак болгон. Бир катап балдар
ончозы школго барган. Филип бөрүгин алала, база барар-
га сананды. Је энези ого айтты: «Филипок, сен кайдаар

барарга турун?» — «Школго». — «Сен арай кичинек, барба» — деп айдала, энези оны айлында артырып салды. Балдар школго жүре бердилер. Адазы эртен тура агаш аразына жүре берген, энези ишке барган. Айылда Филипок ло печкенин үстинде жааназы артып калды. Жааназы уйуктап калган. Филипокко жаңыскап эрикчил боло берген, ол бөрүгин бедреди. Бойынын бөрүгин таппады, адазынын эски бөрүгин кийип алала, школго барды.

Школ журттын учында турган. Филипок бойынын жаткан оромыла өдөрдө, ийттер оны танып, ого тийбеди. Же таныш эмес айылдардын жанына једерде, Жучка чыга коноло, үре берди, Жучканын кийнинен Волчок деп жаан ийт чыга конды. Филипок качып жүгүрди; ийттер онын кийнинен мантады. Филипок кыйгырып, жүгүрип барадала, бүдүрилип жыгылды.

Бир эр кижн келип, ийттерди сүрүп ийеле, айтты: «Сен, учкан, жаңыскап кайдаар барадырың?» Филипок бир де эрмек айтпай, тонынын эдегин кайра тудуп, бар-жок күчиле жүгүрди.

II.

Филипок школго жүгүрип келди. Школдын эжигинде бир де кижн жок, же школдын ичинде балдардын күүлеген үндери угулып турды. Филипок коркый берди: «Мени үредүчи сүрүп ийзе, не болор?» — деп, эмди нени эдетенин сананып турды. Ойто жанза — ийт тудар, школго кирзе — үредүчи адылар. Школдын жаныла көнөктөрлү үй кижн өдүп барадала, айтты: «Ончо балдар үренип турарда, сен не мында турун?» Филипок школ жаар басты. Школдын сенегинде бөрүгин уштып алала, эжикти ачты. Школдын ичинде толтыра балдар болды. Олор ончозы бичик кычырып, табыштанып отурдылар, кызыл шарфту үредүчи столдордын ортозыла базып жүрди.

— Сен не келдин? — деп, үредүчи Филипконтон сурады. Филипок бөрүгин бек тудуп, бир де неме айтпай турды. — Адыг кем? — Филипок унчукпады. — Сенде тил жок по? — Филипок коркыганына куучындап та болбой турды. — Куучындашпаска турган болзон, айлыга жан.

Филипоктын куучындаар күүни бар да болзо, же коркыганынан онын тамагы кургап калган. Ол үредүчи жаар көрөлө, ыйлай берди. Уредүчи ого киледи. Ол Филипоктын бажын сыймайла, бу кандый уулчак деп балдардан сурады.

— Ол Филипок, Костюшканын карындажы: ол туку боордон школго барарга суранып турган, оны энези

божотпосто, ол энезинен туйка једип келген — деп, балдар айдышты.

— Је, аганла коштой тактага отур, сени школго божодып турзын деп, мен сенин энеге айткайым — деп, үредүчи айтты.

III.

Үредүчи Филипкокко буквалар көргүсти, Филипкок дезе букваларды билип турган, бир эмеш кычырарга да билген.

— Је, бойыннын адынды кычыр — деп, үредүчи айтты.

Филипок кычырды:

— Хве-и-хви, ле-и-ли, пе-ок-пок. — Балдар ончозы каткырышты.

— Эр эмтирин! — деп, үредүчи айтты. — Кычырарга сени кем үретти?

Филипок јалтанбай айтты:

— Костюшка. Мен сүреен кижги, мен тургуза ла ончозын билип ийгем. Мен сүреен эпчил.

Үредүчи оны токтодоло, айтты:

— Сен мактанарга менгебе, озо үрен.

Ол өйдөң ала Филипкок балдарла кожо школго јүрер болды.

Л. Толстой.

Энези Филипокты нениг учун школго божотпогон!

Филипок кайда барарга сананып алды!

Школдо Филипкок нени көрди, нени этти!

Филипок кандый уулчак, слерге ол јарады ба!

Кажы ла бөлүкке бажалык беригер.

Бистинг черү.

Советский Черү.

23 февральда Советский Черүнинг байрамы.

Советский Черү ороонысты корылап ла бистинг грандарысты өштүлерден карулдап јат.

Советский Черү өштүлерле јуулажып, көп катап јенүлер алган. Немецкий фашисттерле тартышкан јуу ончозынан уур болгон. Фашисттер советский јанды јок эдерге санангандар. Олор бастыра телекейди јуулап аларга турган. Бистинг Төрөлистинг ишмекчилерин ле

крестьяндарын десе кул эдип аларга сананган. Фашисттер көп городторды ла деремнелерди жуулап алып, жемирп койгон.

Je немецкий олжочыларла тартыжарга бастыра албаты туруп чыккан. Советский Черүни Коммунистический партия баштаган. Бистин солдаттар жана баспай тартышкан. Жалтанбас талайчылар десе өштүни талайда өлтүрген, олардын керептерин ле суунын алдыла жүрер кемелерин талайга чөндирген.

Бистин черүге бастыра албаты болушкан: ишмекчилер заводтордо мылтык-жепсел, машиналар эткендер, колхозчылар жалаңдарда төрөл Советский Черүзине аш өскүргендер. Советский Черү фашисттерди оодо согуп, өштүлерди бистин ороонноң чыгара сүреле, Берлин городко жетти.

Байрам күндерде Москвада Кызыл площадька Советский Черү парадка чыгып жат.

Чаңкыр тегеринин түбинде реактивный самолёттор учкулайт. Площадьла озо баштап мотопехота, онын кийинен ракетный артиллерия ла танктар өдөт.

Февраль.

Февраль айда салкыннын
күүлегени угулат.

Ак карды куйундалтып,
жер үстиле апарат.

Кремльдин чике үстиле
самолёттор учкулады.

Бистин төрөл черүбисти
төзөлгөн күнде мактайлы!

С. Маршак.

- Советский Черүге барган — төрөл билезин тапкан.
- Жалтанбасты ок албас, жалтанбаска жыда тыгынбас.

Бүгүн байрам.

Совет Черүнинг
Жылдыгын уткыгар.
Төзөлгөн күннинг
Байрамын ыргагар!
Калапту тартыжуда
Ол төзөлгөн,
Канду жууларда
Чыдап өскөн.
Ол социализмнинг
Өзүмин корылайт,
Амыр-энчүнинг
Керегин чеберлейт...
Совет Черүбисле
Албатыс оморкойт,
Эрчимдү ижиле
Ийдезин тыгыдат.

Ж. Кайынчин.

Солдат сергелен.

Түн карангуйы койылат,
Жиит амыргычы каруулда.
Жаантайын сергелен болзын деп,
Жакыган Ленин жажына.
Кейде, жерде, талайда
Революцияны солдат корылайт,
Уставта айдылган жакару
Солдат жүрүминде ундылбайт.

Я. Козловский.

Походко.

Түнде красноармеец повестка эжелди. Таң алдында,
Алька терен уйкуда, адазы оны тың окшоп ийеле. черү-
ге сала берди.

Эртен тура Алька ойгоноло, оны ойгоспогон учун ачынды. Онон ол эмди ле походко база баратам деп тапты. Ол, байла, кыйгырып, ыйлаар эди. Же энези оны походко ийерине јөпсинди.

Походко барар алдында чакту болорго, Алька бир тарелке каша јиди, сүт ичти. Онын кийнинде энезиле экү Алька јорукка шыйдындылар. Энези ого штан көктөөрдө, ол десе агаштан үлдү жазады. Экү анайып иштешип отурала, походко јүрерде, кожондойтон кожон үреттилер. Ненин учун десе «В лесу родилась ёлочка» деп кожон ого јарабас. Андый кожонды јууда кожондойтон.

Анайып отурганча энезинин ишке барар өйи једип келген, онын учун озор шыйдуны эртенге артыргызып салгандар.

Альканы ыраак јорукка шыйдып, энези штан, чамча көктөп, мааны, флаг жазап, тук чулук, меелей түүп берди. Стенеде мылтык ла барабаннын јанында агаштан эткен јети үлдү илип койгон турды. Үлдүлерди көп эткени кем јок. От-јалбышту јууда үнгүр үлдүнин јүрүми оны тудунган кижининг де јүрүминенг кыска.

Байла, Альканын походко баратан шыйдузы туку качан бүдүп калган болбой кайтсын, же анайып турганча соок калју кыш келген. Андый соок күндерде соокко до алдырардан маат јок. Онын учун Алька јылу күндер келерин чыдамкай сакып турды.

Је јылу күндер башталды. Кар карара берди. Ата-нар да өй јеткен, же кенетийин звонок шыгырай берди. Походтон јанган адазы турага уур алтап кирип келди. Јүзи тотко күйген, эриндери јарылып калган, је боро көстөри сүүнчилү көрүп турды.

Ол Альканын энезин кучактай алды. Энези оны јенгүле уткыды. Адазы Альканы колдорына алала, ок-

шоды. Онын кийинде Альканын походко белетенген жуу-јепселин көрди. Күлүмзиренип каткырала, уулына жакарып айтты: «Бу бастыра жуу-јепселди белен тудар керек, ненин учун дезе, келер өйлөрдө јердин үстинде уур ла күч походтор база да болор».

А. Гайдар.

Алька походко канайып белетенди!

Жуу-јепселди белендеп турар керек деп, адазы Алькага ненин учун жакарды!

Санитар.

(Космонавт Андриян Николаевтин бала тужындагы жүрүминен.)

Жуу-чактын өйинде балдар санитарный керектерге база үренгендер.

Баштапкы урокто үредүчи Елизавета Сергеевна Павлова сураган: — Балдар, кемнин санитар болор күүни бар? Кызычактар ончозы колдорын көдүрдилер. Уулчактардын кезиктери ле...

— Слердин санитар болор күүнеер ненин учун јок? — деп, Елизавета Сергеевна кайкады. — Кайда, сен айт, — ол сырسانак чыдым уулчактан сурады.

— Бу керек кыстардын — деп, Андрейка каруузын берди. — Мен дезе лётчик болорым!

Уулчак бу сөстөрдү сүреен бүдүмчилү ле тоомжылу айдарда, үредүчи бир кезекке унчукпай турала, уулчактын јастыра шүүлтезин јартаарга сананды.

— Лётчик болоры — јакшы керек. Је жуу-согуш тужында слерле мындый учурал болгон болзын: нөкөр-лөрингле кожо учуп браадарында, өштү самолётты оодо адып ийген болзын. Ол тушта парашютту калып ийдигер. Өштү слерди истеп келген болзын. Бир нөкөрөөр шырка-

латкан. Онын шырказын түрген тагар керек. Врач жуу-
гында жок. Ол тушта комудап, мынайда айдараар:
«Кайттым деер! Санитарга үренетен немени!»

Бу куучын ончолорынын шүүлтезин кубултып
ийген. Мынын кийинде уулчактар колдорын ончозы
көдүргиледи. Андрейка колын база көдүрди.

Качан военрук шыркалу улус тагып турган эдип,
ойын баштаарда, Андрейка санитар болгон. Ол бойынын
ижин жакшы бүдүрген. «Шыркалу» улусты түрген, эптү
тагып турган.

М. Юхма.

Чактын-чакка ундыба.

Кайдаар да баратсан,
Качан да бого түжүп жүр.
Кайран сөөктөргө энчейип,
Кару сананып, тыгдап тур.
Балыкчы айла шахтёр до бол,
Бажы буурыл малчы да бол,
Нөкөрин мында жатканын
Качаннын-кананга ундыба.
Ол билгирин жажырбай,
Ончо улуска жетирген.
Тынын жууда кысканбай,
Төрөлин корып, ол өлгөн.

М. Исаковский.

1961 жылда 12 апрельде...

Көп жүс жылдар өдөр, же улус бу күнди, тегин ле со-
ветский кижии Юрий Алексеевич Гагарин баштапкы ла
катап учы-куйузы жок ак-айаска учуп чыккан күнди, —
12 апрельди качан да ундыбас.

Албаты ыраак жылдыстарга учуп чыгарга мун жылдардын туркунына амадаган.

Жебрен өйдөги албаты бу керегинде чөрчөктөр чүмдеп турган... Улу учёныйлар ак-жарыктын үстиндеги жажытту немелерди билип аларга албаданып туратан. Же жаңыс ла бис, Советский орооннын улузы, бу амадуга жеткенис. Коммунистический партия жеңип чыккан социализм бистинг албатыга ийде-күчтү канаттар берген...

К. Домбровский.

Космонавтиканын Күнин качан байрамдап жадылар!
Бу Күнге слер канайып белетенип жадыгар!

Темага берилген сурактар ла жакулталар.

Бистинг Черүни ненинг учун Советский деп адаган!

Советский Черү кандый!

Бистинг Черү нени корып жат!

Ада-Төрөл учун Улу жуу канайып божогон!

Советский Черүниг солдаттары ла офицерлери жуу жок өйдө нени эткилейт!

Жуу тужында герой болгон улустардын адын адап беригер.

8 март — үй улустың байрамы.

Эне.

Эр кемине јетсегер,
энени күндүлөп жүрүгөр.
Эки колына салала,
эчеген деп билигер.
Эрке кожон кожондоп,
эркелеткенин сезигер.
Карый берген бойына
кату эрмек айтпагар.
Кайран көөркий энем деп,
карузып, тооп жүрүгөр.

А. Адаров.

Энем — лётчик.

(Кызычактың куучыны.)

I.

Мен энемди сүрекей сүйүдим: мениң энем јакшы да, омок то, јалтанбас та. Неден де коркыбай јат. Бис энемле экү Кара талайдын јаказында амырайтан јерде јадарыста, анда кичинек кеме бар болгон. Ол кемеге отурып, талайла сүреен ыраак жүзүп жүретенис. Јаан салкын көдүрилгенде, бистинг кемени толкулар торт ары-бери таштап туратан.

Энеме дезе ол не де эмес! Ол ошкош ло коркыбай јат. Энемле кожо мен де коркыбайдым. Кемеде энеме удура отурып, бажымдагы бөрүгимди салкын апарбазын деп, колымла јаба тудуп ла отуратам.

II.

Бис энемле чичке јолло каскак кырларга да чыгып јүретенис. Бир катап јолысты таппай калганыс. Мен көрүд, кайдаар базарын билбей турдым. Энем дезе бир таштан бир ташка калып, мени јолго ойто баштап экелди. Энемле кожо јүрзег, јада калбазыг.

Је ол талайла кемелү јүрерге эмезе кырга чыгарга коркыыр ба? Энем — лётчик, ол талайдыг да, кырлардыг да үстиле учуп јүрген.

Энемде чөлөө ой качан да јок, жагыс онызы ачынчылу. Кезикте мен энемди бир неделеге чыгара көрбөйдим. Је амыраар күнде энем јаантайын менле кожо. Кожондор кожондоп, бичиктер кычырып, мениг наадайларыма платьелер де көктөп турат.

Бу јуукта мен энемниг самолёдыныг кабиназында болгом. Энемле коштой отурып алала, айттым:

— Мынан барар күүним јок. Мени кожо апар.

Энем меге айтты:

— Бис экүлебис уча берзеес, аданды кем көрөр?

— Онызы чын — деп, мен јөпсиндим. — Эзен болзын, кару энем. Капшай учуп кел!

Кызычактыг энези кем болгон!

Кызычак энезиле кожо кайдаар барып јүрген!

Оныг энези нениг учун недег де коркыбай туратан!

Кызычак энезиле кожо нениг учун уча бербеди!

● Кижиниг энезинег артык најызы јок.

Эрке балам, уйуктазанг.

Эрке балам, уйуктазанг,

бай, бай, балам, бай!

Тенгериден кабайыгга

көрүп туру жарык ай.

Мен кожонды кожондоп,
чөрчөк айдып берейин.
Көзин јумуп уйуктазан,
бай, бай, балам, бай!

М. Лермонтов.

● Күн тийгенде — јылу, эне барда — јакшы.

Морковьту грядка.

Уч кызычак оромло библиотекага баргандар.

Олор бир кичинек туранын јанындагы огородто Устиновна јаанакты көрүп ийдилер. Ол морковьту грядканы одоп отурган.

Кызычактар јаанакты узактаг бери билер болгон: ол чөрчөктөрдү сүреен јакшы айдатан.

— Эзендер, јаанак! — деп, кызычактар оныла омок эзендештилер.

Устиновна балкашту кара алаканынын алдынан кызычактар јаар көрүп, чоокыр платту бажыла кекиди:

— Эзендер, эзендер, менин эркетендерим!

Уч час кире ой өткөн соңында, кызычактар ойто јанып бараттылар. Олор бу ойдин туркунына библиотекага барып келеле, онын кийинде школдын садында чечектер сугарып ла яблонялардын төзинде јерди күбүреткен. Устиновна јаанак дезе грядканын төртинчи де үлүзин одоп божотпогон.

— Јаанак, слер эмдиге ле јетире морковь одоп тураар ба? — деп, кызычактар кайкады. Устиновна јүк арайдан өрө туруп келеле, айтты.

— Одоп ло отурум, күүлечектерим. Карый бердим, көзим де немеге јетпей барган, өлөңлө кожо кезик јерде морковьты да јула тартып ийедим ошкош. Акыр, ой

жетти ошкош: күн тың изидип туру, иштеерге күч боло берди.

Жаанак бажында пладын уймабаска, чебер түзедип ийеле, туразы жаар араай басты.

Кызычактар бой-бойлары жаар көрүштилер. Же олордын бирүзи де бир де сөс айтпаган да болзо, шүүлтелери түней болгоны көстөринен билдирип турды. Олор сүмөлү күлүмзиренижип ийдилер.

Качан энир кирип, серүүн боло берерде, Устиновна ижин оноң ары көндүктирерге катап ла байагы грядказына келди. Же көрүп турза, морковьтын өлөнги одолып калтыр. Жаанак алан кайкап, колдорун жайып ийди. Оноң ол не болгонын билип ийеле, сүүнип, күлүмзиренди.

Н. Чебаевский.

Кызычактар библиотекага барып келеле, оның кийнинде нени эттилер!

Устиновнага морковьты одоорго нениң учун күч болгон!

Кызычактар нени эдер деп сүмелендилер!

Слер бойыгардык жаанагарга канайда болужып жадыгар!

Темага берилген сурактар ла жакылталар.

Слер 8 Марттың байрамыла энегерди, жаанагарды, сыйындарыгарды ла эжелеригерди канайда уткыдаар!

Бу күн база кемди уткыдаар!

Бистин ороондо үй улус кайда иштеп жадылар!

Атту-чуулу кандый үй улустың адын билеригер! Олор керегинде нени билереер, куучындагар.

8 Мартка учурлаган үлгерди бичиктен көрбөй кычырып беригер.

Јакшы дегени не, јаман дегени не.

• Јакшы дегени не, јаман дегени не.

Бир кичинек уулчак
адазына базып келди.

— Јакшы, јаман дегени не,
айдып беригер — деди.

— Уулчак кирлү жүрген болзо,
јүзин јунбай турган болзо,
оның эди када берер,
андый уулды јаман дежер.
Самынданып јунуарга,
тижин ару тударга

сүүп турган уулчак —
сүреен јакшы балачак.

Бир уулчак чеберленбей,
балкашка кирип, уймалат.

Оны јаман, шалбыр деп,
ончо улус айдыжат.
Бирүзи өдүгин арчып,
калошторын арутайт.
Андый баланы мактагылап,
јакшы уул деп айдыжат.

В. Маяковский.

Јакшы дегени не, јаман дегени не, бойыгардыг сөзигерле айдып беригер.

Јакшы уулчак нени эдет, шалбыр, јаман уулчак канайдат, үлгерден кычыраар.

Нези жеңил.

Үч уулчак агаш аразына барды. Агаш аразында мешкелер, жиилектер, кушкаштар көп. Уулчактар анда соотоп жүреле, ойдин өткөнин билбей калгандар. Эмди жанарга коркып бараттылар.

— Биске жеңжер ле, байла!

Кенете јолго тура түжеле, шүүштилер: чынын айдар ба, айла төгүндеп ийер бе? Бир уулчак айтты: «Бөрүге туштадыс деп айтсам, адам корколо, мени арбабас» — «Мен таадама туштагам деп айтсам, менин энем чугулдабас» — деп, экинчи уулчак айтты. — «Мең чынын ла айдарым. Чынын айдарга жеңил, ненин учун дезе кандый да төгүн бедребеске артык» — деп, үчинчи уулчак айтты.

Анайып эрмектежеле, айылдарына јанып келдилер.

Баштапкы уулчак бөрү керегинде айдып ла ийерде, көрзө, агаштын каруулчыгы келетти.

— Бу јерлерде бөрү јок — деп, ол айтты.

Адазы уулына тегин де чугулданган, је ого үзеери төгүнденген учун онон артык арбанды. Экинчи уулчак таадазы керегинде айдып ла турганча, ологго таадазы айылдап келеткенин көрүп ийдилер. Энези төгүнди билип ийеле, уулына база да тын чугулданды.

Үчинчи уулчак келген ле бойынча чынын айдып берди. Жеңези онын јаманын таштады.

В. Осеева.

Куучын ненин учун анайып адалат!

Слер канайда сананып туругар: нези жеңил!

● Таныш эмес бичик кычырып салгамда, јакшы најы тапкамдый. Бичикти катап кычыргамда, эски најыма туштагамдый.

Кök жалбырактар.

Катяда эки жазыл карандаш бар болгон, Ленада десе бир де жазыл карандаш жок.

— Мега жазыл карандаш берзег — деп, Лена Катядан сурады.

— Энемнен сурап угайын — деп, Катя айтты.

Эртезинде эки кызычак школго келди.

— Эненг жөпсинди бе? — деп, Лена сурады.

Катя десе үшкүрип ийеле, айтты:

— Энем жөпсингени жөпсинген ле, же мен агамнан сурабадым.

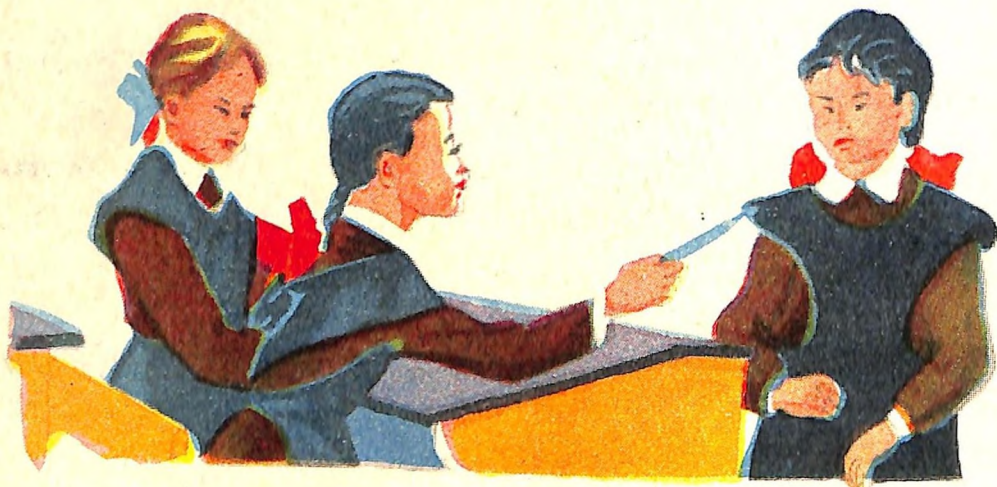
— Же канайдар, агамнан база сурап ук — деп, Лена айтты. Катя эртезинде келди.

— Же канайтты, агам жөпсинди бе? — деп, Лена сурады.

— Агам жөпсингени жөпсинген ле, же сен карандашты сындырып салар болорын деп коркып турум.

— Мен араай будыырым — деп, Лена айтты.

— Же, карандашты учаба, тын жаба баспа, оозынга сукпа, көп жураба — деп, Катя жакыды.

Лена айтты:

— Мен жүк ле агаштардын жалбырактарын ла жажыл өлөңди жураарым.

— Көп жураарга турган эмтиринг — деп, Катя айтты, бойы десе кабагып жуурат.

Лена Катя жаар көрөлө, туура басты. Карандашты албады.

Катя алан кайкап, онын кийинен жүгүрди.

— Же, сен кайттың? Алзан!

— Керек жок — деп, Лена каруузын берди.

— Сенин агаштарыңнын жалбырактары не көк өңдү, Леночка? — деп, үредүчи урокто сурады.

— Менде жажыл өңдү карандаш жок.

— Сен үүрөңнен не сурап албадың?

Лена унчукпады. Катя десе кызара береле, айтты:

— Мен карандашты ого бергем, ол десе албай жат.

Үредүчи кызычактардын экүлези жаар чике көрөлө:

— Берер немени кижги алгадый эдип берер керек — деди.

В. Осеева.

Лена Катядаг карандашты ненин учун албады!

Үредүчи не деп айтты! Онын сөзин эске алыгар.

Катянын, Ленанын, үредүчинин, автордын айткан сөстөрүн бойоор ортодо үлежип алала, куучынды кычырып беригер.

Ачыныш.

Автобууска улус толуп калганынан улам, тынарга да күч болгон. Кезик улус бут бажына брааткан. Олордын ортозынан бир карган эмеген, автобус секирген сайын онтоп, таралжып турды. Чырышту жүзиле тер жолдолып агат. Карган өрөкөңгө бут бажына барарга күч болгон. Бир уул отурган жеринен өрө туруп, айтты:

— Бу бош жерге отураар, былар!

Карганактын чырайы жарый берди. Ол уулчактын жерине отурып алды.

«Керсү, жалакай жакшы бала эмтир» — деп, сын-арказын амырадып, эмеген сананып отурды. Коштой турган койу кара чачту, шулмус көстөрлү уулчакты аяктап көрөлө, сурады:

— Ады-жолунг кем? Жаткан жеринг кайда?

— Адым Казат, жерим Ийинде.

— Кайда брааткан?

— Школдон каникулга жанып браадырыс. А слердин ады-жолыгар не кижиге?

— Ады-жолым Майка деп кижиге эдим. Балдарыма айылдап жүреле, жанып отурум. Сөөгим тодош эди.

Анча-мынча болуп, автобус Ийинге жетти. Балдар машинадан түшкиледи. Автобус ары болуп жадарда, карган эмеген Казатка кыйгырды:

— Жодролу жүрзеге, кирип жүр, балам.

Казат эмегенди үйдежип ийеле, нөкөрине бурылды. Белей Казатты сакыбай, базып отурды.

— Сакып ал, Белей! — деп, Казат кыйгырды.

Белей түлтүйип калган, кыландап браатты.

— Не ачындын? Не болды?

Же Белей унчукпай браатты.

Эки нөкөр Ийинди өрө бир кезек унчугышпай браатты.

— Сен меге коштой, алмыс ошкош, карган неме отургускан. Айса болзо, ол каргышчы, кайдан билеринг. Кижиге андый немеге отурган жерин берер бе? — деп, учында Белей айтты.

Казат ачынып, карузуна айтты:

— Карыза, кем де андый болор. Карган улусты тооп жүрзин деп, бисти школдо үредип жат ине. Сен не анайда улусты шоодып жадын? Сен бойунг жаман кижиге эмтиринг!

Казат тыг ачынды, ачыныштаг оон болды. Онон ары нөкөрлөр айылдарына жетире бир де эрмектешпеди.

Бу эки нөкөр ойто бой-бойына жууктажып, најылашты, та жок. Билбезим, балдар.

А. Ередеев.

Нөкөрлөр недег улам ачыныштылар!

Олордыг кемизин јакшы кижиге деп бодоп туругар!

Слер куучынды онок арыгызын канайда божодор эдигер!

Миша энезин канайып төгүндеерге сананган.

Мишаныг энези иштег јанала, кайкаган бойынча колын чабынып, айтты:

— Сен, Миша, бу велосипедтинг колесозын канайып сындырган?

— Эне, ол бойы сынган.

— А чамчан канайып јыртылган?

— Эне, ол база бойы јыртылган.

— А сенин будындагы сынар өдүгин кайда? Сен оны кайда таппай калган?

— Эне, ол бойы кайда да табылбай калган.

— Бу кандый мындый јаман немелер. Олорды эмеш сагыжын кийдире үредер керек.

— Канайып? — деп, Миша сурады.

— Олорды үредерге күч эмес. Олор бойлоры сынып, јыртылып, табылбай калып турган болзо, ойто бойлоры, бүдүндөлзин, јамалзын, табылзын. А бис экү, Миша, олорды сакып көрөли.

Миша оодылган велосипедининг јанына јыртылып

калган чамчалу, сыңар өдүктү отурды. Ол нени де тың шүүп жаткан ошкош. Онын, байла, шүүйтен кереги бар.

Е. Пермяк.

Бу куучынга кандый журуктар жураарга жараар! Сөслө айдып беригер. «Олорды эмеш сагыжын кийдире үредер керек» деген сөстөрдү канайда билип алганыгарды жартагар.

Миша не керегинде шүүнип отурган, слер не деп сананадыгар!

Эки текечек.

Бир катап эки өчөш теке сууны кечире чичке шерделерле салган күрде тушташтылар. Экилезине сууны тен кечип барарга болбос болгон; бир-бирүзине ойто бурылып, бирүзине жол берип сакыырга келишти.

— Жолды меге божот — деп, бирүзи айтты.

— Көрзөн, кандый тееркек барин, сен бойың кедери тур! — деп, бирүзи каруузын берет. — Кайра тескерле, күрге мен озо келгем.

— Жок, карындаш! Мен жажымла сенен чик жок жаан, эмчектин сүди кургагалак немеге жол божодотон турум! Качан да онойдо болбос!

Мында экү узак сананбай, бек мандайларыла түртүжип, мүүстерице илинижип, чичке буттарыла шердеге тебинип, согужа берди. Же шерде үлүш болгон: эки өчөш тайкылала, суу жаар түже бергиледи.

К. Ушинский.

Текечектер нениг учун сууга түштилер! Олорды автор канайда көргүзет!

Тексттиг учурын куучындап беригер.

● Өчөш кижиги өштүге түңгей.

Кокур.

— Тындулар канча жаштан жүрүп жат, сен билеринг бе?

— Билбей аа. Койон сегис жыл жүрөр аргалу, кой — он жыл, ийт — он алты...

— А чычкан канча жыл жүрөр?

— Онызы кискеденг камаанду.

Уулдары.

Эки үй кижги колодецтен суу алгылап турган. Үчинчи үй кижги омордын жанына базып келди. Мында ла карган өбөгөн амыранып аларга отура берди.

Бир үй кижги база бирүзине айдат:

— Менин уулым чакту да, эпчил де, ого кем де чыдап болбос.

— А менин уулым кожондозо, тоорчык ошкош. Кемде де андый үн жок — деп, экинчизи айтты.

Үчинчи үй кижги унчукпады.

— Сен бойыннын уулын керегинде нени де не айтпайдын? — деп, онон айылдаштары сурады.

— Мен нени айдайын? — деп, үй кижги унчукты. — Ондо кижги сонуркагадый бир де неме жок.

Үй улустар көнөктөрүн толтырып алала, ары болуп бастылар. Карган өбөгөн омордын кийнинен басты. Үй улус базып отурала, токтой түжүп амырап турадылар. Колдоры, белдери сыстап-оорып, суузы көнөктөрүнөн чайбалып, төгүлип турды.

Кенетийин оморго удурга үч уулчак чыга жүгүрдилер. Бирүзи бажын ажыра анданып ойнойт. Үй улустар оны жилбиркеп көрүп турды. Экинчизи тоорчык ошкош кожондоп турат. Үй улус оны жараш угуп тургулайт. Үчинчизи десе энезине удурга жүгүрүп келеле, онын уур көнөк-

төрин алып алала, апарды. Ұй улустар карган өбөгөннөн сурадылар:

— Же бистинг уулдарыс кандый эмтир?

— А олор кайда? — деп, карган өбөгөн айтты. — Мен жаңыс ла ұй кижининг уулын көрдим!

В. Осеева.

Карган өбөгөн үч уулчактыг кажызын чындык уул деп айтты! Менинг учун!

Слер энегерге канайып болужып турганыгарды куучындап беригер.

Сливанын сөөги.

Энези слива садып алала, балдарга обедтинг кийинде берерге тарелкеге салып койгон. Ваня качан да слива жибеген. Ол оны улай ла жытап базып турды. Сливалар Ваняга сүреен жараган. Жип ле ийер күүни келген. Качан туранын ичинде бир де кижини жок боло берерде, ол бир сливаны каап алала, жип ийген. Обедтинг алдында энези сливаларды тоолоп ийерде, бирүзи жетпей калган. Ол адазына айдып ийди.

Ажанып отурала, адазы айтты:

— Же, балдар, слердинг бир-бирүгер бир слива жиди эмеш пе?

Ончолоры айтты:

— Жок.

Ваня рак болуп кызара береле, база айтты:

— Жок, мен жибегем.

Анайдарда, адазы айтты:

— Же слердинг бир-бирүгер сливаны жип ийген болзо, коомой туру, же керек онызында да эмес. Түбек незинде десе, ол сливада сөөк бар, оны кижини болгобос жанынан ажырып ийзе, бир күннинг бажында өлө берер. Мен оног коркодым.

Ваня кугара береле, айтты:

— Жок, мен сөөгин көзнөктөң чыгара чачып ийгем.
Ончолоры каткырыжа берерде, Ваня ыйлай берди.

Л. Н. Толстой.

Ваня сливаны жиирге сүреен күүнзеген бе! Куучында ол керегинде айдылганын кычырыгар.

Ваня сливаны нениг учун алган!

Ваня нениг учун ыйлады!

Куучыннын шүүлтезин айдып беригер.

Томонок ло дуб.

(Кабардин албатынын чөрчөги.)

Бир катап жайгыда томонок бойынын керектерин бүдүрерге учуп бараткан. Кенете салкын көдүрилеле, томонокты жалаңдар, кырлар, суулар ажыра учурта ла берди. Томонок токтодынар аргазы жок, учуп ла баратты. Оной-ып учуп барадала көрзө, онын жолында жедеген эрмен агаш турган. «Же өлгөним бу туру. Салкын мени ол агашка соккожын, мененг не де артары жок».

Томонок коркыган бойынча кыйгырды:

— Жолдон кедери тур, карган эрмен агаш! Онон өскө мен сени тазылынга кодоро согорым.

Онойткончо салкын томонокты эки жоон будактын ортозыла өткүре соголо, токтой берген.

Томонок сүүнеле, мактанып айтты:

— Айткан жогым ба мен сеге, тенек эрмен агаш. Менин сөзим укпаган болзон, мен сени кабортодон жара согуп койдым!

Томонокты коркынчак, мактанчак база кандый деп айдарга келижер!
Онызы кайдаг билдирет!

Томонок чын ла эрмен агашты кабортодон жара согуп ийген деп бододы ба!

Школдон клееткен јолдо.

Эки уулчак школдон јүгүрүп клееткендер. Тенери боро булуттарла бастыра бүркелип калган болгон. Соок јааш тамырап жаап турган. Кезектей соккон салкын агаштын сары жалбырактарын үзе согуп турды. Салкын олорды учуртып апарарга албаданып та турган болзо, је олор сууга өдүп, үлүш јерге түжүп, кыймыктанбай јаткылады.

Уулчактар баштамы класста үренип турган кичинек кызычакка једижип алдылар. Онын платъези јаашка өдүп, ийиндерине јапшынып калган эмтир.

— Сеге соок по? — деп, јууктап келген уулчактардын бирүзи сурады.

— Соок — деп, кызычак кымынып айтты.

— Ненин учун јылу кийинип албаган? Күс ине.

— Мен бодогом... јакшы күн болор деп...

— Је оны! — деп, уулчактардын экинчизи айтты. — Куучындажар өйди таптын ла база, түрген баралы!

— Эмди ле, эмеш сакызан — деп, баштапкызы айтты.

Олфуфайказын чечип, кызычактын ийнине жаап ийди.

— Керек јок, керек јок — деп, кызычак јөпсинбей турды.

— Је-е, чечпе! Куучынданбай бар! — деп, уулчак кызычакты јенгил ийдип ийди. — Фуфайканы дезе эртен школго экелерин. Мен экинчи «Б» класста үренип турум. Менин адым Миша Стройкин.

— Мен... мен билерим... — деп, кызычак кемзинип айтты.

— Билер болзон, оног до артык — деп, Миша нөкөрине бурылды. — Јүгүрели!

Је экинчи уулчак кайкап сурады:

— Сен фуфайканы ого ненин учун берип ийген?

— Је ол кичинек ине! Көрзөн, канайып тонуп кал-

ган, тумчугы да көгөрө берген — деп, бойы да кызычак-
таң эмеш ле бийик Миша айтты. — Мен десе сооктон кор-
кыбай жадым, эмди ле жүгүрзем!

Н. Чебаевский.

Кызычак уулчактан фуфайканы нениг учун албаска турган!
Эки уулчактын кажызы коомой кылынту кижги болгон!

● Чындык нөкөр — түбекте болушкан нөкөр.

Темага берилген сурактар ла жакылталар.

«Акшы дегени не, жаман дегени не» деп темага берген куучындар-
дын кажызы сперге жаады!

Л. Н. Толстойдын «Эки нөкөр» деп баснязын ла В. Осееванын «Көк
жалбырактар» деп куучынын эске алыныгар.

«Ачыныш» деп куучынды эске алыныгар. Казат ла Белейдин кеми-
зин быйанзак, киленкей, сагышту деп айдарга жааар!

Јас.

Јастың алтамы.

Калжу кышка удур
јас-јаражай алтады.
Күлүктинг тонын чечерге
Күннен болуш сурады.
Күмүш чогын кысканбай,
төгүп ийди изү Күн.
Анан-мынаг чокурлай
күйе берди агас тон.

Мендей-шиндей агас тонын
кыш кайракан жамады,
терлеп калган мандайын
јыш аркага јажырды.
Кандык айга јетпестен
калжу күлүк божоорын,
кызыл тынын кайылып,
сууга барып калыырын.

Н. Яимов.

Јас једип келгени неден танылу!

Кыш «терлеп калган мандайын јыш аркага јажырды» деген сөстөр-
ди канайда ондоп туругар!

Кыш канайып «сууга барып калыйтан»!

Бу үлгерге кандый журуктар жураарга јараар, сөслө куучындап беригер.

Јаскары.

Кышкыда күндер кыска, күн ас чалып јат. Јас жуук-
тап келетсе, күн там ла бийиктеп, узак јарыдып турат.
Сен оны бойың да шинжүлеп көрүп аларың.

Сениң комнатаңның ичине эниргери күн чалып
турган болзо, оның калганчы чогы — күннинг калганчы
койоногы — стенениң кажы јерине тийгенин лаптап тем-
дектеп ал. Бир канча күндердин бажында база темдекте,
оноң база катап. Күннинг ажары удап турганын анайып

көрүп аларын. Ол күннинг узап турганы болуп жат. Айдарда, жас жууктап келеткен эмтир.

Г. Скребицкий ле В. Чаплина.

Март айга көрө, апрель айда түш канча минутка уаады!
Календарьдаг көрөлө, айдып беригер.

- Март айда бозогонын алдынан куш та суу ичер.
- Апрель айда жер эрийт.

Јастын темдеги.

Јас канайда башталып турганын кажы ла кижии башка-башка айдар:

— Баштапкы күүктинг үниле — деп, бирүзи айдар.

— Чымалынын уйазын айландыра жажыл көк көрүнип келзе... — деп, экинчизи айдар.

— Кейде чымылдар кынгылдап учса... — деп, үчинчизи айдар.

Јок. Бу темдектер јастын сырагай ла кидим ойин керелеп јат. Мен айдар болзом, јастын баштапкы ла темдеги јолдон башталып јат. Бис ол јолло көп-көп иштер бүдүргенис, көп катап керектериске јүргенис.

Февраль айдынг учы јаар јурттардын јанында кандый бир төнгө чыгала, ајыктагар. Узада чөйгөн кожондый, узун кара јол јадар. Тонул тыттардын ортозыла, апагаш карды өткүре карарып-карарып, ыраак-ыраакка јүре берер. Мыны көрүп, јас келип јат деп, ойто айлынга сүүнип јанып келеринг.

К. Төлөсов.

Куучында јастын баштапкы темдеги неден башталып јат деп айдылган! Кычырыгар.

Узун кара јолды неле түндештирет!

Кижии ненинг учун јас келгенине сүүнет!

Ј а с .

Суркураган мөңүн кар
суучак болуп атанды.
Ак некейин јер суурып,
амырзынып тымыды.

Одош турган тууларга
трактор үни јангыланат.
Јылангаш турган агаштар
јажыл кебин тартынат.

Јараш јас.

Күн там ла изү тийет. Түште туралардын јабузынан
тамчы тамат, јалтырууш тоштор кайылат. Јолдор кара-
рып, балкажы чейилип калган.

Суунын тожы көгөрө берген.

Јаландарда кар кайылып калды. Школдын јанын-
дагы төңдө өлөн јажарып келди.

Талдын койоногы јарылып, кажайа берди.

Балдар табыштанып школдон јангылайт. Айылдар-
дын јабузында кучыйактар, кыштап алганына сүүнип,
чыйкылдажат:

— Тирү! Тирү! Тирү!

Ак тумчукту кара таандар учуп келди. Јаландарла,
јолдорло јайканыжып баскылап јүрет.

И. Соколов-Микитов.

Јаскыда ар-бүткеннин ончо кубулталарын тоолоп айдып беригер.
Кайда јаткан кар озо кайылат: айыл-јурттын јанында ба, агаш ара-
зында ба айла јаландарда ба! Өлөн озо ло кайда јажарып чыгат!

Ј а с .

Јаскы суулар јарыжып,
Јуукаларла мантажат.
Јаланда көктөр јажарып,
Јылу күнге јапсынат.

Кейтип, кейтип, көкүген
Көбөлөктөр учкулайт.
Күүктин үни көптөгөн,
Кырларга кожон торгулат.

«Jүрүм, jүрүм» дешкендий,
Jүс тамчылар мелтирейт.
Jүзүн өңдү жинјидий,
Јабынчыдаң түшкүлейт.

Чаңкыр тегери түбинде
Чымыл да учса, көрүнөт.
Көк талайдый бу кейге
Көмүлө берер күүн келет.

Ш. Шатинов.

Көзнөктөги сад.

Көзнөктин ары јанында кар кайылганча. Туранын жабузында чөйбөк тоштор јалтырайт. Јалтырап, кайылып: кап-кап-кап — деп тамат. Балдар садка бардылар. Агаштар бүр јок, кара өңдү. Бир де јалбырак јок будактары сарбайыжат.

Балдар карла терек јаар базып барала, онын будактарында тостоктор көрүп ийдилер.

— Көрзөгөр дө, бу бүрчүктер — деп, Гриша айтты.

Вера ла Митя јаан бүрчүктерлү беш будак кезип алала, класска экелдилер. Банкага суу урала, оны көзнөккө тургузып, теректин будактарын сууга салып койдылар. Суузын эки-үч күннин бажында солыыр деп бойлары ортодо эрмектежип алгылады.

Бир канча күндер өтти, бүрчүктер јайылып, тын јытана берди.

Олордын үстиндеги кабыгы түже берерде, санысту көк јалбырактар көрүнип келди.

Бүрчүктөр туранын ичинде тышкартызынаг нениг учун түргөн
жайылды!

Летире айдыгар:

Балдар будактарда (нени!) ... көрүп ийдилер.

Бүрчүктөрдиг үстиндеги ... түшти.

Бүрчүктөрдөг ... көрүнип келди.

Сад өскүрөөчи ле онын уулдары.

(Басня.)

Сад өскүрөөчи бойынын уулдарын сад ижине үре-
дерге сананган. Өлөр алдында уулдарын кычырып алала,
олорго айткан: «Же, балдарым, мен өлүп калзам, ол вино-
град отургускан садта суккан немени бедреп таап
алыгар».

Уулдары анда баалу неме сугуп салган болор деп
сананала, адазы јада каларда, садты барып каскылаган.
Суккан немени таап болбогон, же виноград отургускан жер-
ди дезе јакшы күбүредип саларда, виноград сүреен јакшы
түжүм берер болгон.

Л. Толстой.

Сад өскүрөөчи өлөр алдында кандый јакылта берген!

Андый јакылтаны ол нениг учун берген!

Адазынын јакылтазын уулдары канайда бүдүргөн!

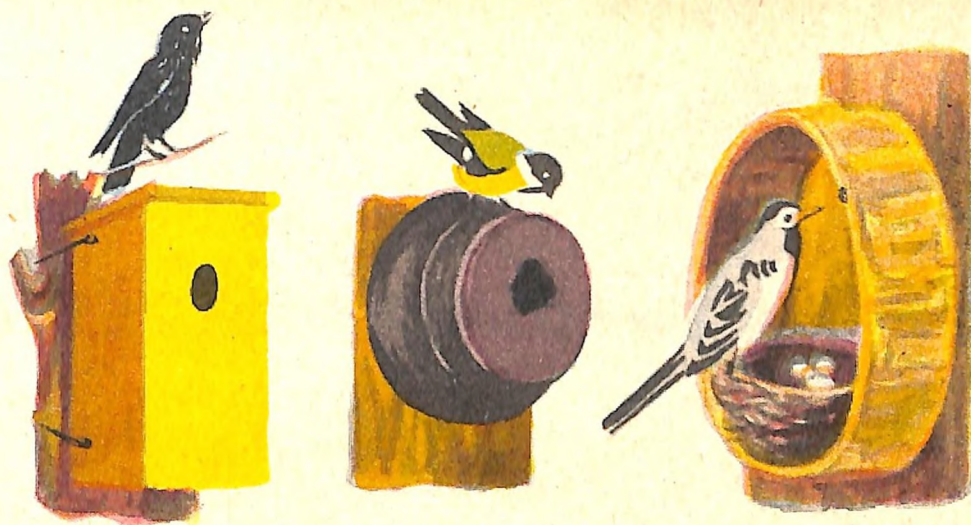
Оног кандый туза болды!

Сад өскүрөөчининг сөстөрүн кычыраар.

Кушкаштардын туралары.

Јаскыда изү јерлерден биске жүзүн-јүүр куштар учку-
лап келгилейт. Олор мында уја јазап, јымыртка салып,
бала базып турат.

Кезик куштар ујаларын јырааларда, агаштарда эдет,
кезиктери дезе јерде, койу өлөгнин ортозында эдип алат.

Уйаларын чирик агаштын көңдөйинде де эдер куштар бар.

Олор агаштан андый көңдөй жерди табала, ого кургак өлөн, женес ле түк тажып, уяа эдип алат. Андый кушкаштарга уяаны сен бойын да эдип береринг.

Андай уяада баарчык та, көктөш тө, кучыйак та жадар. Олор садка каршулу курт-конгустарды жип жоголтор. Ол куштар — бистинг нажыларыс.

Г. Скребицкий ле В. Чаплина.

Јурукта берилген кушкаштардын уйаларын танып көригер.

Кушкаштар уйаларын кайда эдет!

Уйаларына нени тажыйтi Кычырыгар.

Кычырган куучын аайынча јурук јурагар.

Карлагаш.

Өлөн јажарат,
күн суркурайт.
Карлагаш јаскыда
учуп айланат.

Јас там јаранат,
күннинг чогы изиди.
Јанып келген карлагаш
биске эзен экелди.

А. Плещеев.

Најыларыңды чеберле.

Кезик аразында балдар тегиннең ле тегин кушкаштардын уйаларын үреп чачат. Кушкаштардын уйаларын үреп чачканынан улам бойына ла Төрөлине јаан каршу јетирип турганын олор билгилебейт. Учёныйлардын бодоп чыгарганыла болзо, эң ле кичинек кушкаш јайына јурт хозяйствого ло агаш хозяйствого јирме беш салковойго туза јетирет. Кажы ла ујада — төрттөң ала јирме төрткө јетире јымыртка эмезе кушкаштардын балдары. Кушкаштардын уйаларын үреп чачарында оросныга канча кире каршу јетирип турганыңды эмди бойың бодоп көр.

В. Бианки.

Кушкаштарды нениң учун кижиниң најылары деп айдарга јараар!
Кандый кушкаштар кижиге туза јетирет! Айдып беригер.

Ј а с.

Јажыл чачын јайылтып,
чанкыр көстү јас келди.
Төрөлистин чечегин
эдекке салып экелди.
Эдил үндү куштарыс
эне јасты ээчиди.

Тымык, тымык көлдөрди
тыныжыла экчеди.
Садтарыска сүт чачып,
Јеристин јүзин јаңыртат.
Омок-седен чырайлу
ороонысла јас барат.

Л. Кокышев.

Јастың чачы јажыл, көзи чанкыр деп поэт айдат. Слер оны канайып билип тураар!

Нениң учун куштар «јасты ээчиди» деген!

«Садтарыска сүт чачкан» дегени не!

Јаскыда колхозто.

Суу киреле, күрди агызып барган. Школ суунын ол жанында, онын учун балдар үч күн школго барбады.

Кече балдар колхозтын садында баарчыктарга турачактар тургускан. Бүгүн колхозко тракторлор келди. Тургуза ла үч трактор. Жап-жаңы будугы торт жалтырап турат. Олор жерле баратканда, туралардын көзнөктөри тыркырап турат.

Шарик ле Тузик база мында; ары-бери мантап жүргүлөйт.

Балдар трактористтерди председателге баштап апаргылады.

Эртезинде эрте тагла трактористтер кыра сүрүп барды. Олор түште де, жаскы жылдыстарлу түнде де, кара жерди отло жарыдып, кыраны сүрүп турулар.

Н. Незлобин.

Колхозтын садында балдар нени этилері
Трактористтерди олер кайда уткыдыларі
Јаскы кыра ижинде трактористтер канайда иштедилері

◆ Сула жибейт,
камчыла соктырбайт,
кыра сүргенде,
јети салда сүүртейт.

Трактор.

Тракторлорды јаан заводтордо эдип јат. Бистин орооныста тракторлорды јылдын сайын көп эдип чыгарат. Тракторлорды колхозторго, совхозторго ийип јат.

Трактор — ийде-күчтү машина. Ол кыра сүрүп, кыра тырмап, аш үрендеп јат. Ол јерди төрт, алты, јети салдала сүрет. Трактор сүрген јерде аш јакшы бүдер. Је трактор жаңыс ла кыра сүрүп турган эмес. Ол агаш, өлөн тартып, аш согуп, өлөн чаап, база оноң до өскө көп иштер бүдүрет.

Трактор кандый иш бүдүрет!

Јазым келди.

Ойтонып келген баладый,
јажыл кирбигин јас ачты.
Агаш-ташка бојодый,
ак чечегин быкырды.
Јылу јазым, келдинг бе,
јакшы, јакшы, јакшы ба?

Эдил күүгим, эттин бе,
Эзен, эзен, эзен бе?
Көкүп ойноп јаланга
Кожонбыла чыгалы!
Чечек јытту эзинге
Јүгүре чыгып, иштейли!..

А. Ередеев.

Темага берилген сурактар ла јакылталар.

Јас келгенде, колхозто кандый иштер башталат!

ло куучындардаң кычырып беригер.

Слердин јерде быјыл јас канайып башталганын куучындап беригер.

Јастын баштапкы темдектерин көргүскен үзүктерди үлгерлерден

Јаскыда ар-бүткен кандый јараш болуп турганын айдып беригер.

22 апрель — В. И. Лениннинг чыккан кўни.

Коммунизмнинг тагдагын
Ленин биске көргүскен,
женүлердин жолдорын
өчпөс отло жарыткан.
Улу Лениннинг жакылтазы
үргүлжиге ундылбас.

Онын ойгор сөстөри
жүрегистен ырабас...
Бешжылдык планды
женүлү бүдүрип барадыс.
Једип алган женүле
Ильичтин кўнин уткыйдыс.

Ч. Чунижиков.

Ильичтин бала тужындагы ла үренген жылдары.

Владимир Ильичтин өскөн билези сырагай нак болгон. Биледе ол үчинчи бала болгон. Ол бала тужында көп сабазында Оля деп сыйныла ойнойтон. Оля оноң бүдүн жарым жаш кичинек болгон. Олор экилези чыйрак, шулмус болгон, жаан табыштанып, жүгүрип ойноорго сүүйтендер. Андый ойындарга анчадала Володя тың күүнзейтен, ойноор тушта десе көп сабазында ол башкарып туратан. Ол Оляны диванның алдына кийдиреле, оның кийинде командовать эдетен: «Диванның алдынан чык!»

Кычырарга Володя беш жаштан ала энезинен үренип алган. Ол до, сыйныбыс Оля да кычырарын сүүйле, адабыс көптөң алып турган бичиктерди ле журналдарды сүрекей күүнзеп кычыратандар.

Олор жаан удабай орус историядан куучындар да кычыргылап турар болды, стихтерди десе наизусть үренип алатандар. Володя бичикти күүнине жеткенче кычырала, сыйныла кожо ойноорго баратан...

Токус жарым жаштуда Володя гимназияга үренерге барды. Ол үредүге күүнзеп, жеңил үренген. Оның не ле немени түрген билип алатаны сүреен болгон, ого үзеери, адабыс оны, оның жаан карындажын ла эжезин ок чылап, үредүге чыдамкай болорго, берилген якылтаны чын, чике ле лаптап бүдүрерге үредип турган. Оноң башка, класста урокты жартаганын жакшы тындап угатаны Володяга сүреен жаан болуш жетирет деп, оның үредүчилери айдып туратаны сагыжыма кирет.

А. И. Ульянова.

Володя Ульянов кандый биледе өскөн!

Ол кандый ойындар сүүйтен!

Володя школдо кандый үренип турды?

Ого үренерге не болужып турган!
Адазы оны неге темиктирип туратан!
Өскө бичиктерден Владимир Ильич Ленинниң бала тужындагы жүрүми
керегинде кандый куучындар кычырдыгар!

В. И. Ленинниң музейинде.

Јаны тымык залга	Сууны бу эски чөйгөнгө
Бис араай келдис.	Эмди жылыдып болбос эмей.
«Көрзөң, Светлана, стенедө	Јө чөйгөнди, нөкөрлөр,
Картина — деп айттым. —	Көрүп ле турар күүн келет!
Финский јаратта јапаш	Бу јурукта он јети жылдагы
Картинада јуралган.	Город Петроград көрүнөт:
Анда бистин сүүген башчы	Базыдын токтотпой јадып,
Өштүлерден јажынган.	Матростор, солдаттар жүгүрет».
Чалгы, тырмууш, малта,	Шил алдында чебер корыган
Кемениң эски кайыгы мында...	Кажы ла неме баалу биске.
Оноң бери канча кыш өткөн,	Онын колынын јылузыла
Канча кирелү жылдар!	Јылыдылган бу немелер.

С. Михалков.

Ленинниң музейинде балдар нени көргөн!
Октябрь јенген соңында ишмекчи-крестьяндардын кандый амаду-
зы бүтти!

Пыйма.

Катя бир советский учреждениеде элчи болуп иштеген.
Бир катап оны начальниги кычырала, пакет берди.
Ол пакетти Кремльде Ленинниң бойына табыштырзын
деп јакарды.

Катя Кремль јаар мендеп барды. Јолой ол кийип
алган пыймазы јаар улай ла көрүп турды. Онын пыйма-
зы элентизи једип, тежилип калган болгон. Мындый пый-

малу Владимир Ильичке барарга эби жок, же канайдар. Ол кату өйлөрдө өдүк, кийим жанынан күч болгон.

Катя Кремльге једип келди. Оны Владимир Ильичтин кабинетине кийдирип ийдилер. Владимир Ильичке пакетти берип тура, онын пыймазын ол көрүп ийбезин деп, Катя буттарын жажырып турды.

Катя пакетти берип ийеле, ойто капшай ла чыгарга турарда, Владимир Ильич оны токтодып алды. Катя качаннан бери иштеп турганын, кайда үренгенин, онын ада-энези бар ба, жок по деп сурап укты. Онын кийнинде Ленин оны үйдежип, «јаан јаан једимдерге једип ал» деп айтты.

Катя сүүнген, Ленин онын кийип алган пыймазын ајарбаган деп бодогон. Је Владимир Ильич көрүп ийген. Кызычак жүре ле берерде, ол телефонло Катянын начальнигин ујаттады, бойынын иштеп турган улузына ас ајару эдип турганын айтты.

Эки күн өткөн соңында Катяны база ла начальниги кычырды. Эжикти жүк ле алтап киреле, тура берди: начальник колында калош кийдирип койгон жука кийис пыйма тудунып алган турды.

— Је келип алзан, не турун — деп, начальник айтты.

Катя кемзингенине кыймыктанар да аргазы жок боло берген турды.

— Ал — деп, начальниги каткырып, катап айтты.

Катя пыйманы алган ла бойынча чыга жүгүреле, кемјиди.

Пыйма будына сүрекей јарады.

Катя јангы пыймазын кийип алала, Москванын соок оромдорыла базап баратты. Онын будынын алдында кар кыјырап турды.

С. Алексеев.

Начальниги Катяга кандый жакылта берди!
Катя Ленинненг нениг учун кемзинип турды!
Бу кандый өйдө болгон керек!
Ленин начальникке мени айтты!
Бу мынаг Ленин кандый болгону билдигер!

Ленин бистинг класста.

База ла жас једип келди,
Баарчыктар үни угулат,
Башчы керегинде бичикти
Балдар класста кычырат.
Кичинектен бери Ленин
Кичеенкей кижиле ол болгон.
Төгүндеп ол мактанбай,
Төс шүүлтелер айдатан.
...Кара көстү уулчагаш
Портрет јаар ајыктайт.
— Үредүүн кандый? — дегендий,
Башчы уулга күлүмзирейт.
Балдар күнүн ле Ленинге
Классына келип туштажат.
— Үренигер, балдар, үренигер — деп,
Башчынын айтканын бүдүрөт.

С. Суразаков.

Балдар Ленинниг кандый жакылтазын бүдүредилер!

Энениг жүреги.

Эне — јер үстинде кижиге сыраңай ла јуук, кару сөс.
Ол кижининг элден ле озо айдатан сөзи, бу кандый ла ал-
батынын тилинде түп ле түнгей кару угулат.

Владимир Ильич кичинек тужында бойынын эненин
«энейим» деп айдатан.

Түрмеден, ссылкадан ийген письмолорында ол «кару энейим» деп бичийтен.

«Бистин энейисти чеберлегер, оны жангыскан артырбагар» деп ол сыйындарын ла карындажын жакаратан.

Сен канча да јашту болзон — беш те, бежен де, сеге качан да болзо эне, онын эркези, ајарузы керек. Эненди канча ла кирези тын сүүзен, јүрүминг анча ла кирези сүүмјилү ле јаркынду болор.

3. Воскресенская.

Владимир Ильич бойынын энезин канайып адайтан!

Ол түрмеден ийген письмолорында сыйындарына ла карындажына не керегинде бичийтен!

Слер бойыгардын энегерди кандый кару сөстөрлө адайдыгар!

Ленинниг ордени.

Бистин албаты Владимир Ильич Ленинди сүреен сүүп, баалап јат. Онын учун бис Ленинниг орденин тагынган улусла оморкоп јадыс.

Ол орден јалтанбас космонавттардын төжинде јалтырайт. Олор бистин ороонысты макка көдүрип, ак-айаска јалтанбай учтылар.

Ленинниг ордениле Төрөли учун тартыжып, орооны ийде-күчтү ле байлык болзын деп турушкан улусты да кайралдап јат.

Ленинниг ордени — пионерский организациянын маанызында. Јаш ленинецтер Төрөлине, Коммунистический партияга, комсомолго болушкан учун, бу кайрал ологго берилген. Пионерлер јаан улуска кандый ла иште болужып јадылар. Ада-Төрөл учун Улу јуу тужында дезе

олор ада-карындаштарыла кожо Төрөлин өштүлөрдөң корыган.

Слер, октябрыттар, мыны ундыбагар. Орденле кайралдаткан пионерский организациянын маанызынын алдына турарга белен болыгар.

Лениннин ордени — ол эн күндүлү, эн жаан кайрал.

Лениннин ордениле, кандый улусты кайралдайдылар!

Јаш ленинецтер Лениннин ордениле нениг учун кайралдаткандар!

Слердин јерде Лениннин орденин тагынган улус бар ба! Олор керегинде нени билеригер!

Темага берилген сурактар ла јакылталар.

В. И. Ленин керегинде нени билеригер, куучындап беригер.

Ол керегинде база нени билип аларга күүнзеп туругар?

В. И. Ленин керегинде бичиктер кычырдыгар ба? Кычырган болзоор, кандый бичиктер, айдып беригер.

1-кы Май.

Ак сүмердин бажына
јурала бердин, Май.
Агашту-ташту тууларда
шуулай бердин, Май.
Ар-бүткеннин јаражы
сүрлейт эмди сени, Май.

98

М а й.

Албаты ижинин јенүзи
уткып туру сени, Май.
Јажыл өйис сени, Май,
јаан ырысту уткыйдыс.
Јүрүм сендий болзын деп,
тартыжадыс турумкай.

Кызыл чечек.

Менде ага бар, онын ады Петя. Ого сегис јаш, ол демонстрацияга адамла кожо јүрүп јат. Быжыл мен база олорло кожо барарым. Мен энемди шар сadyп берзин деп сурагам.

Мен агама шарлу кижн болуп мактандым. Је ол меге эмеш те күйүнбеди. Майдын байрамын ол, чын ла революционер чилеп, уткыырга туру деп айтты.

— Канайып? — деп, мен Петядан сурадым.

— Төжиме кызыл гвоздика чечек тагып аларым. Јайымнын Байрамына барганда, бастыра телекейдин ишмекчилери анайып эдедилер. Бистин ороондо баштапкы ла катап Улу Октябрьский социалистический революциянын жылдыгын байрамдарда, ончо улус оромдорго база кызыл гвоздика чечектү чыккандар.

— Ленин база ба?

— Эйе, Ленин база. Ол революциянын башчызы болгон ине.

Т. Дёмина.

Телекейдин ишмекчилери ненин учун бастыразы 1 Майдын байрамына барганда, кызыл гвоздика чечек тагынгылайт!

Слер школыгарда 1 Майдын байрамын канайда байрамдаганыгарды куучындап беригер.

Москва май айда.

Јаңы чыккан кўннинг чогы
Јебрен Кремльди чололойт,
Совет јердин калык-јоны
тагла кожо ойгонот.
Соок эзин удура согот,
оромдор шуулай берди.

Кандый кондын, кару город,
төрөлимнинг јўреги?
Май, јазалду кебис чилеп,
кег оромго јайылат,
Москва городтын үстиле
сыр-кожондый угулат.

В. Лебедев-Кумач.

Майдын кожоңы.

Јажыл јалбырагаштар —
кыш божогон.
Мен де,
 сен де —
 ончобыс
јалбак оромго
чыктыбыс.
Бойынын јунган
 немелерин
кургадарга јас илген.

Јыргалду јиит бойыбыс
оморкогон, сўўнген
барадыс,
 барадыс,
 барадыс!
Бөстөрдө, чаазындарда —
ончозында от-јалбыш.
Кызыл флагтар тудунып,
 апарадыс,
 апарадыс!

В. Маяковский.

Майдын байрамын спердин јерде канайда байрамдап јат, куучын-
дап беригер.

Азыранты ла јерлик тындулар.

Кичинек Соколик.

Күн сүреен изү тийген.

Таня ла Алёна тоормоштордын үстинде отурып, таскактын алдында карлагаштардын балдары чыйкылдажып турганын тындадылар. Кенетийин айылдардын кийин јанына Нюра жүгүрип келди.

— Слер мында бир де неме билбей отурып јадыгар, конюшняда дезе кулун чыккан! — деп, Нюра кыйгырды.

Ончолоры конюшня јаар жүгүргиледи.

Конюшня сырагај деремненин учында, буунты сууның јанында, турган. Ол шил көзнөктөрлү, сүреен јаан болгон. Бу конюшняны колхозчылар јууның кийинде тудуп алган.

Конюшняда бир де ат јок, ончозы иште болгон. Анда

жангыс ла Зорька деп жеерен бее турган. Таадак ого ару салам жайып турган.

— Же, не келдигер? Слерди мында кем көрбөгөн? — деп, таадак балдарды көрөлө, арбанды.

Же кызычактар анда да жок жууктай басып келеле, Зорьканын жанында кичинек кулун турганын көрүп ийдилер.

— Көрзөн, кандый эрке! — деп, Таня кыйгырды. — Кандый жараш! Магдайында чолмонду! Ой былар, мен оны сыймап ийейин.

— Жок, сыймаба. Көрзөн, ол тегин де үркүп туру — деп, таадак айтты.

Кулун кулактарын кыймыктадып, Таня жаар кылчайып көрүп, энезине жуук туруп алды. Таадак десе оны токунатты:

— Же-же, үркүбе, Соколик! Бис сеге тийбезис.

Конюшнянын жанынча колхозтын счетоводы Иван Сергеевич баратты. Ол жуудан шыркалу жанган, онон ло бери тайакту басып жүрет.

— Эй, Мироныч! — деп, ол таадакка кыйгырды. — Сенде бүгүн кирелте бар дежет.

— Андый эмей база! Келип көрзөн! — деп, таадак оморкоп айтты.

Счетоводко кулун жарады.

— Көрзөн, буттары кандый узун! Мындый аттар бистин кавалерияда болгон.

Марья эмеген сууга бараткан. Көнөктөрүн жолдын ортозына тургузып койоло, база конюшняга кирип келген.

— Бистин малыбыс кожулат, онызы жакшы! Удабас жуунын алдындазынан да бай болорыс! — деди.

Онын кийнинде карган каруулчык келди. Ол база кулунды көрөргө турган. Ол колхозчы эмес беди?

Же көп улус жуулып келгенин көрөлө, таадак колыла жагып ийди:

— Же, барыгар, атты тегин јерге незин үркүдер.

Ончолоры чыгып барды.

— Јакшы болзын, Мироныч, кулунды кичееп азыра — дешти.

— Кем јок, азырап аларыс! — таадак каруузын берди.

Је кызычактардын барар күүни јок болгон. Олор паратанын јанында база эмеш туруп, кулун куйругын шыйманып, энезинин јанында базып жүргенин көрдилер. Кулуннын куйругы дезе кыскачак, быјыраш болгон.

Л. Воронкова.

Нюра кызычактарга нени айтты!

Кызычактар конюшняда нени көрдилер!

Колхозтын конюшнязы кандый болгон!

Мироныч өбөгөн колхозтын аттарын канайып кичееп көрүп турган!

Койлор.

Эңир кире берди. Бастыра малды јурт јаар айдагылады. Ончозынан озо койлор мантажып келетти. Олордын түги узун, јымжак, олор тон кийип алгандый.

Койлорды койчы айдап келетти.

— Костя, койлор келедири! Удура бар! Койлорды чеденге сук — деп, Костянын энези айтты.

Костя балыктап барарга белетеп турган кармагын күүн-күч јок туура салып койды.

— Ой, эне, күнүн сайын койдын кийнинен жүгүрерге күүниме тийди. Айдаар ла болзон, улустын чеденине кирерге блаажар — деди.

Энези бажын јайкап, айтты:

— Күүниге тийе берди бе? Меелей ле чулук түүп бер деп, мени кем сурады?

— Је мен сурагам — деп, Костя айтты.

— Чаналу жыгылаарда кийетен чамчаны сеге былтыр неден түүдим?

— Курааннын түгинен.

— Кийип жүрген тоңыңды неден көктөгөн?

— Койдын терезинен — деп, Костя айтты.

— Же ол ине. Пыйманды адан ненин түгинен бастырып берген?

— Костя каруузына бир де неме айтпай, койлорды чеденине сугарга жүгүрө берди.

Койдын түгинен нени эдерге жараар, тоолоп айдып беригер.

Куучынчы кас.

Таскактын алдында кас ла күчүк кожо жаткан. Олор баштапкы ла күннен ала сүреен нак болгондор.

Күчүкке бис бир курсак берип, каска десе өскө — жибидип жымжаткан сула ла калаш беретенис.

Же ол озо баштап кылчас эдип күчүктин курсагы жаар көрөлө, онон бойынын курсагы жаар базып келер. Келип жада мендеп-мендеп: «Бу не андый? Бу не андый? Бу не андый?» — деп куучынданып келедер.

Анайып куучындана, куучындана ийттин аягы жаар базып келип, чочыйла, бойынын аягы жаар базар.

Мойнын узадып ийеле, базып отура база ла «Бу не андый? Бу не андый?» — деп куучынданып барадар.

Бистин казыс сүреен куучынчы. Күйүнчек!

Je бастыра кастар андый ине. Бойыгар да ченеп көрзөгөр.

Н. Беляковтын бичигени азыйнча.

- ◆ Узун мойнду, кызыл табашту, такымыгнаг тиштезе — кайра көрбөй качарыг.
- ◆ Чүмдү куйрукту, кызыл торко жалаалу, түнде кожондоп, ой жарлайт.

Суугуштар.

Вася суунын жарадында болды; буунты сууда суугуштар эжинип жүргенин көрүп отурды: суугуштар жалбак тумчуктарын сууга сугуп, сары табаштарын күнге кургадып турат. Васяга суугуштарды каруулдазын деп жакаргандар, озор десе ончозы суула жүзүп жүре бергиледи; озорды эмди канайда айылга айдап апаратан? Вася суугуштарын кычырды: «Суугуштарым-куштарым! Ачап куштарым, жалбак тумчукту, туйук табашту куштарым! Курт-конус жиирге, өлөң-чөп чокыырга канайып чөкөнбөйдигер? — Јанаар, ой келди!»

Суугуштар Васянын айтканын угуп, суудан чыгып,
жайканыжып, айлы жаар баскылады.

К. Ушинский.

Суугушты такаала түңгөйлөштиреер.

- ◆ Агын суунун үстиле
эчий-дөөчий кемелер барат,
кайык жок кемелерди
жаан көрөп баштап барат.

Төөлөр.

Кижиге эн ле баалу сый — онызы төө деп, көчкин улус айдатан.

Төө жогынан улус изү чөл жерлерде жорукка барып болбос эди. Төө бир канча күннин туркунына курсак жи-бей, суу ичпей жүрер аргалу. Бир төс тегенектү агаш ого обедке түңгей.

Төөлөр изүге де, соокко до жакшы чыдажат. Куштын жымыртказын көмүп койзо быжып калгадый изү кумақтау чөллө төөлөр кем ле жок басып отурадылар.

Түндүк Казакстанда кышкыда төөлөрдү чанактайла, одын тартып жадылар. Соок салкынду кар кижинин көзүн туй согуп турат. Төөлөр агара кырутып калган базып отурадылар.

Бистин жерде төөлөр кайда бар!
Төөлө улус нени эдип турат!

Пыйма өдүктү куш.

Эртен тура, уруктор башталар алдында, бир кезек үренчиктер коридордо көзүнөктүн жанына жуулыжып алгандар. Олор кандый да книгада журалган жүзүн-башка куштарды ла андарды көргилеп турган. Олорго Булатов Стёпа базып келди. Ол ончозынанг кичинек сынду болгон. Онын учун мойнын чөйөлө, книганы балдардын ийинде-ри ажыра жакшы көрүп албай турган. Онон кенетийин та неге де сүүнип, эрмектенди:

— Мен дезе кече таадама айылдап жүргем!

— Ха, оныла кемди кайкадарга турун? — деп, балдар каткырышты.

Стёпа эмеш уялза да, олордын көстөрине чике көрүп, удур сурак берди:

— А слер пыймалу кушты көрдөөр бө?

— Көргөнис! Жаңы ла майчыйта базып койгон пыймалу бери жорголоп келеткен эди.

Стёпа бойынын будына кылчас эдип көрөлө; кабактарын жуурып айтты:

— Андый куш бар. Таадам качан да төгүн айтпас. Ол андап барган. Пыйма өдүктү куш экелип берерим деген.

Айдар өбөгөн сүрекей жакшы анчы, кей сөсти сүүбес кижги. Оны билип, балдар каткызын токтодоло, жылбиркей бердилер.

— Таадаг качан жанар?

— Экелзе, көргүзип береринг бе?

Стёпа көкүп, каруун омок үниле жандырды:

— Эртең көргүзип берерим.

Эртезинде үредүнинг кийнинде Стёпа нөкөрлөрүн таадазынын айлына апарды. Же Айдар өбөгөн үйде жок болгон. Онын эмегени айтты:

— Чайлап алала, жангы ла жүре берген.

— Ол кайдөөн барды не? — деп, Стёпа тургуза ла таадазына жүгүрер күүндү сурады.

— А кайдан көрөйин, — жааназы колыла жангып ийди. — Мынаар, кедери, сараска тургускан күлөнкелери бар эди. Олорды көрүп барган болор.

— Пыймалу кушты экелди бе?

Оймок эмеген каруун жандыраарга мендебей турды. Ол жеенин айкапта турала, кайкап сурады:

— Сен оорый бердинг эмеш пе, балам?

— Жо-ок.

— Андый куш бар деп, сеге кем айтты?

— Таадам.

— Ол кокурлаган болбой...

— Экелип берерим деген — деп, Стёпа нөкөрлөри жаар кайа көрөлө, айтты. — Бойым сананып тапкан эмезим...

— Алтан јашка јеткен кижн тенок балдарды неге мекелейт не? Тьфук! — деп, эмеген чугулданып кимиренди. Онон столдогы казан-айакты јуунадып, унчукпай турала, айтты: — Байа кандый да кушты экелген ле. Же јунын јулала, эдин бойына азык эдип алган ошкош...

— А буттарын?

— Буттарын алала, нени эдетен? Олордо эт бар эмес. Керектү болзо, байла, алмардын јанындагы кайырчагына салган...

Балдар Оймоктын куучынын јетире укпай, чыга кондылар.

Жаан кайырчактын бир келтегейинде жүзүн-башка чапкылар, экинчизинде апагаш јун ла ылтагы ойылып калган кичинек эски пыйма јаткан.

— Бу, көрөөр! — деп, Стёпа коркушту сүүнип, өдүкти алып, көргүсти. — Таадам качан да төгүндебес.

Балдар пыйманы тыш та, ич те јанынан ајыктагылайт. Учунда аланзыжа бердилер:

— Јаш баланын болбой...

— Бу куштын эмеш пе?

— Андый болзо, јунга коштой јатпас эди — деп, Стёпа оморды бүдүмчилеерге кичеенди. — Јун да, өдүк те түнгей — апагаш... Онон башка таадамнын айлында бала бар эмес... А бу мыны көрөөр, — ол пыйманын кончунда кан тамган јерлерди сабарыла көргүзип турды. — Бу, бу!.. Слер дезе: «Баланын...».

— А буттары не учун јок? — деп, балдардын эн ле јааны јөпсинбеди. — Өдүк куштын болзо, ол, тере чилеп, буттарына јаба өзүп калар эди.

— А сен кайдан билерин? — Стёпа јана болбой турды. — Куштар ончозы түнгей эмес. Айса болзо, мынызы өдүгин жагыс ла кышкыда кийетен. Онын учун јаба өзүп калбаган. Таадам оны суурала, будын эдиле кожо апарган.

— Төгүн! Бу јаш баланын.

— Башкүн таадам куштын пыймазы баланын пыймазына түнгей деген — деп, Стёпа, нөкөрлөрүн бүдүмжилеп алар аргазы јокто, бойы ла таап айтты.

Балдардын бирүзи унчукты:

— Айдар өбөгөн куштыйын өскө јерге салган болор бо? Бедреп көрөли.

Је экинчизи бу шүүлтени јаратпай салды:

— Јок, немени сананып тапкан кижии бойы бедрезин. Пыймалу куш... Ха-ха-ха!..

Балдар ончозы каткырыжып, жангылай берди.

Стёпа жаныскан артала, өдүкти жаанына көргүзөргө сананган. Же Оймок эмеген кайдаар да жүре берген. Айдарда пыйманы сумказына салала, айлына апарып, туранын үстинде сугуп салды.

Эртен тура Стёпа школдын оградазына кирип ле келерде, эң ле баштак уулдар оны электеп кыйгырышты:

— Пыймалу куш!.. Тудыгар оны, уча бербезин!..

Бирүзи Стёпанын кулакту бөрүгин суура соголо, жерге таштады. Арткандары ол бөрүкти тепкилеп, жүгүрүже бердилер.

— Футбол!..

Түште, калганчы урок божогон кийинде, кем де чаазынга жаан пыймалу куш журайла, булаккала Стёпанын тонына кийин жанынан кадап салган. Уулчак оны билбей, оромло базып браадарда, баштактар кыйгырыжып турдылар:

— Көригер, көригер! Булатовтордын пыймалу кужы учуп браат!..

Стёпа арайдан ла ыйлабай турды.

Айлына жанып келеле, ол өдүкти жажырган жеринен алып, койнына сугала, таадазына барды.

Байагы баштактар база ла оны ээчий баскылап, каткырышты.

Айдар өбөгөн керектин аайын тургуза ла билип ийди. Ол көзинин жажы мөлтүрөп келген жеенин кучактап айтты:

— Ыйлаба. Сенде бойында да эмеш буру бар. Билбес немени улуска куучындабас керек.

Стёпа пыйманы койнынан чыгарала, сурады:

— Бу эмес пе?

— О жайла, баламды! Мыны айылдаш эмеген меге жамап берзин деп экелген. Же кем жок, ыйлаба.

Өбөгөн тере каптан болчок кардый куш чыгарала,
Стёпага берди.

— Ме, таадаг сени мекеледи деп сананба.

Стёпа сүрекей тын сүүнди. Ол кызыл кабакту ак
куштын буттарын колыла сыймап, каткырды:

— Кижинин пыймазына түнгөй деп бодогом...

Айдар өбөгөн агунаны «пыйма өдүктү куш» деп не-
нинг учун адаганын уулчак жаңы ла билди. Агунанын бу-
дында өскөн жуңы, ак кийистен эткен ук ошкош, сүре-
кей койу.

— Ол андый өдүкти кыш өйинде кийип жүретен —
деп, таадазы жартады. Оны школыга апарып көргүс. Бал-
дар билеле, сени электеп каткырбай жүрзин.

Айдар өбөгөн агунаны нениг учун «пыйма өдүктү куш» деп адаган!

Стёпа оны канайып ондоп алган!

Балдар Стёпаны нениг учун электегендер!

Эмди олор уулчакты электеп каткырап ба, жок по!

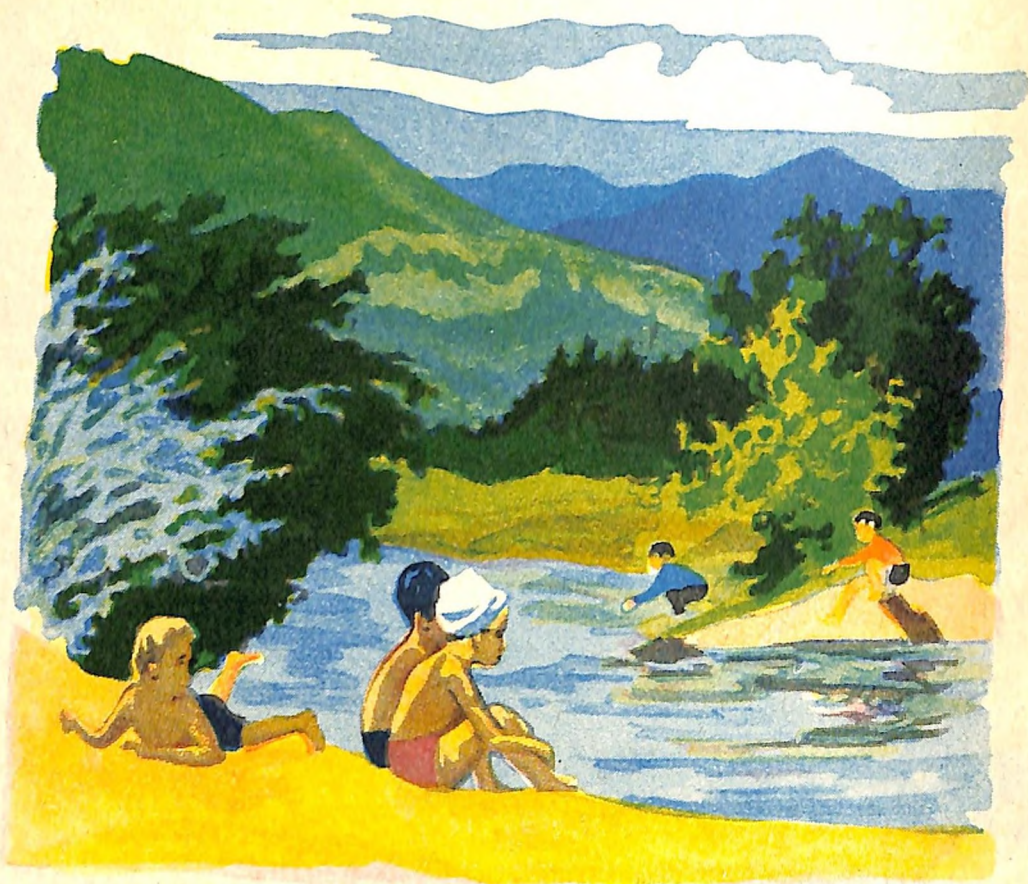
Темага берилген сурактар ла жакылталар.

Слор кандый азыранты тындулар билеригер!

Кандый жерлик тындулар билеригер!

Тындуларды иениг учун азыранты деп, жерлик деп адайдылар!

Кандый азыранты ла жерлик куштар билеригер!

Жай.

Жай келди.

Эдил күүги жыңкылдап,
Эңке-тонко жай келди.
Ак чечеги жайылып,
Арка ичи кенгиди.
Элди-жонды жыргадып,
Эбирип келди эне жай.

Көптөй берген малдарыс
Көк өлөңгө тойынды.
Эрлү малчы кожонгы
Эбиреде торгулды...
Жалакай күнин чагылтып,
Жанып келди жажыл жай.

Э. Палкин.

Жай келгенде ар-бүткенде кандый солынталар боло берет!
Поэт жайды ненин учун «эне жай», «ажыл жай» деп айдат!
Жай керегинде слер база кандый үлгер билеригер, кычырып беригер.

Күкүрт.

Күкүрт болгон. Жаан жааш жаап турган. Күкүрттин күркүрегени угулып турды. Аспан мешкенин алдына кирип алды. Аспаннын жанынча жолло улитка жылып отурды. Аспан айтты:

— Улитка, улитка, бейи кел. Мында жаалактын алдында ошкош кургак.

— Меге жаалак керек ле жок! Менин турачагым мени ле кожо.

С. Прокофьева ла Г. Сапгир.

Кем турачагын бойыла кожо алып жүрет!
Оны турачак деп ненин учун адаарга жараар!

Изү жай.

Кижинин көзи жеткенче ле — алтын жалаң — алтын талай. Алтын жаланла толкулар барып, мажактарды жайкандырып турат.

Кыранын ортозында көк чечектер көк жылдыстардый көрүнөт.

Аштын саламыла чоокыр конгус жорголоп чыгала, канаттарын талбайтып, уча берет.

Машинага кестирген уур мажакту аш ээлип, жерге жада берет.

Бир карыш мажакту снопгорды буулап, колхозчы кыстар жалбак ак жаланла жүргүлейт.

Кыраның аңканында, жаан жолдың жанында, аш соготон машина күүлейт.

Тирү уур аш таарларга урулат. Алтын-сары салам бийик кырдый обоого салынат.

И. Соколов-Микитов.

Бу куучыга кандый журуктар жууарга келижері
Журуктардык алдына кандый ат адап бичиригері
«Көк чечектер көк жылдыстардый көрүнөт» дегенин канайып билип алдыгарі
Бу өйдө жалаңды нениң учун алтынга түңгей деп айдаті

Болушчы.

I.

Жаанак колхозтын огородынан жанып келди.

Онын балазынын балазы Таня наадайыла ойноп отурды.

Жааназы Таня жаар көрөлө, күлүмзиренди. Бойынын сүүнгенин айдып берерге турган ошкош:

— Мени бүгүн бригадир мактады. Мен ончо грядкаларды одойло, капустаны сугарып салдым. «Сениң капустаң жакшы өзүп жат» — деп, бригадир айтты. Грядкалардын ортозында баргааны одоп салар керек болгон, же бош жок — үйде де иш көп.

II.

Жаанак тактадан турала, иштенип шакпырай берди. Каша кайнадар, энирге курсак азар ой жетти.

Печкезинин оды көндүгип күйе ле берерде, көзнөктин алдына куштын балдары жуулыжып, кыйкылдажа берди.

—Ээ калак, куштын балдарын азырабаган эмтирим ине! Печкеден ырап барарга база болбос: сүт ажа берер — деп, жаанак колдорун чабынып, айтты.

Таня наадайын туура салала, тактадан түжүп алды.

— Жаана, мен куштын балдарын барып азырап салайын. Олор кичинек ине, сүрекей чыйкылдажат — деди.

— Бар, балам, бар! Сен куштын балдарын барып азыра, мен сенин наадайынды көргөйүм.

Ол күн энгирде Таня жааназыла экү бастыра ижин анайып бүдүрүп салдылар: куштын балдарын да азырап койдылар, энгирге курсак та белетеп алдылар.

III.

Эртезинде жааназы база ла арып калган жанып келеле, база ла курсак асты. Куштын балдарын азырайын дезе, олор тойу эмтир, энезинин канадынын алдында отургылады. Жааназына жангыс ла каша кайнадары артты.

— Слерди бүгүн бригадир мактады ба? — деп, Таня сурады.

— Мактаарын мактаган ла — деп, жааназы айтты. — Бистин колхозтын огородында капуста жакшы өзүп жат. Жангыс ла капустаны курт жип жат, оны өлтүрер керек болгон, же бош ой жок — деди.

— Жаана, слер эртен огородтон жанарга менгебегер, не ле ишти мен бүдүрүп саларым — деп, Таня айтты.

Керектер анайда ла өдөр болды. Жааназы айлына жанып келгенде, жангыс ла курсак белетеерин билер болды. Айылдын ичи ару, ончозын жуунадып салган, куштары тойу болды.

— Ай, керсү балам, ай, болушчым! — деп, жааназы айдып, Танянын бажын сыймап турат.

— Мени колхозтын жуунында мактаза, мен айда-

рым: «Жаңгыс мени мактабагар, мениң Танюшамды
кожо мактагар!»

С. Косов.

Жаанак колхозто кандый иш бүдүрүп туратан!
Кажы ла бөлүккө бажалык беригер. Ол нениң учун «жаңгыс мени
мактабагар, мениң Танюшамды кожо мактагар» деп айткан!

Адарунын кожоңы.

Тынатан кейис ару деп,
тыдыражып көк чыкты.
Көпөгөш көзи мөлтүрөп,
көөркий чечегеш жайылды.
«Кей ару-у, кей мөтсү-ү!
Кей жылу-у, кей тату-у!» —
сары адару кожондойт,

сагалын сыймап, оморкойт.
Ак чечектү жаланга
адару шуулап, тың учат.
Ойноп жүрген балдарга
ойто ло мынайда кожондойт:
«Жай жыл-у, жай мөтсү-ү,
жаш бистерге макалу-у-у!»

А. Ередеев.

● .Жайдын жаңгыс күн ижи —
жылына жиир курсак болор.

Улу сад өскүрөөчи.

I.

Улу садоводтын Иван Владимирович Мичуриннин
ады-жолун бистин ороондо ончо улус билер.

Онын адазы сад өскүрерге база сүүйтен.

Айылдаш улустын балдарыла кичинек Ваня ас ой-
нойтон. Ол көп сабазында огородто эмезе садта жүретен.

Ол анда мырчактын эн жакшы үренин, вишнянын ла
сливанын жаан, талдама сөөктөрүн бедреп туратан.

Уулчактын кармандарында жаантайын үрен толты-
ра болотон.

Уйде дезе үрендерди сорттор аайынча салатан.

Садта ла огородто Ваня бойына грядкалар эдип алып, үрендерин отургузып туратан. Ол сүреен јакшы өзүмдер: тату мырчак, јаан тату вишнялар ла сливалар өскүрип алар күүндү болгон.

Ваня ченемелдер өткүретен.

Кезикте ченемелдериненг неме болбойтон, је андый да болзо, уулчактын күүни јанбай туратан. Ол талдап алган үрендерин ле өзүмдерин катап ла отургузатан.

II.

Мичуриннинг ада-энези бай эмес болгон. Көп үренерге ого келишпеген.

Иван Владимирович эрте јаштаң ала ишке кирип, бойынын курсагын бойы иштеп табатан. Је бойынын сүүген керегин — сад өскүрерин таштабайтан.

Иштин кийниндеги бастыра өйин садта өткүретен: анда өзүмдердин јерин күбүредип, оморды сугарып эме-зе ченемелдер өткүрип туратан.

Эгирде, анчадала кышкыда, Иван Владимирович сад өскүрери керегинде бичиктер кычыратан.

Ол эн артык бүдүмдү өзүмдердин үрендерин талдап алып, бойынын садында отургузып ла үрендеп, өзүмдерди кичееп өскүретен.

Бир канча јылдардын бажында Иван Владимировичте сүрекеј кайкамчылу сад өзүп калды.

III.

Мичуриннинг садында беле де сүреен јакшы јиилектү ағаш болуп калды: анда јаан, тату јиилектер бүтти. Вишнянын јабыс ағаштары дезе јайгыда јиилектерле койу бүркелген. Яблоняларда јыды јараш, кып-кызыл, сүреен јаан яблоколор салактап турды.

Мичурин жаңы өзүмдер өскүрүп аларга кичеенип, көп лө эрчимдү иштеген. Онын ижине советский жаң болушкан.

Мичурин жаңы бүдүмдү, кайкамчылу яблонялар, грушалар, вишнялар ла виноград өскүрүп алган. Эмди кажы ла колхозтын садында Мичуриннинг өскүрген яблонялары, грушалары өзүп жат.

Бойынын садында Мичурин нени этти!
Мичурин жиилектү агаштарды канайда кубултып салды!

Таң аткан.

Бели чичке чымалы
билектерин шыманат.
Лүзи сыйрык коңусты
жүктенерге шыйдынат.
Адарулар учкулайт,
агын сууны кечкилейт.

Жалбырактын чалынын
јада түжүп ичкилейт.
Топшуурын алала,
томоногош кайлайт.
Күзедүде байталдын
күзүңгизи шыңырайт.

Э. Тоюшев.

Бу кычырган үлгердин жараган жерлерин такып кычыраар.

Жиилектү агаштардын сады.

Бистин областьтын кырларында, кобыларында ла жалаңдарында мөш, чиби, чет, тыт, аспак, карагай, кайын ла онон до өскө жүзүн-жүүр агаштар өзүп жат. Көп жерлерде кызылгат, боронгот, јодро, малина база өскө дө жүзүн-жүүр жиилектер өзөт.

Је амтанду яблоко, груша ла вишня деп жиилектү агаштар јуук өйгө јетире өспөгөн болгон. Андый жиилектү агаштардын садын өскүрерин учёный-мичуринец Михаил Афанасьевич Лисавенко баштады. Ол Иван Влади-

мирович Мичуриннинг якылтазыла Туулу Алтайга келген.

Горно-Алтайск городто Татанак кобы деп јерге јиилектү агаштардын садын тӱзӱп, Лисавенко сүрекей кичеemelдү иштер ӱткүрген. Эмди Татанак кобыда јиилектү агаштын јаан сады ӱзүп калды. Јаскыда бу сад чечектерле бүркеле берет. Мында яблоколор, вишнялар, грушалар, ранеткалар ла онон до ӱскӱ кӱп амтанду јиилектер ӱзүп јат. Күскиде садтан кӱп јиилектер јууп аладылар.

Эмди јиилектү агаштын андый ок садтар областьтын кӱп колхозторынын ла совхозторынын јалаңдарында ӱзүп јат.

Бистин областьта кандый агаштар ӱзӱт!

Слердин јаткан јеригерде кандый агаштар ӱзӱт!

Јиилектү агаштар ӱскүрерин кем баштады! Слердин јаткан јеригерде кандый јиилектү агаштар ӱзӱт!

Мешкелер.

Женяга ла Павликке городтон Инночка деп јеени айылдап келди.

— Је, балдар, незин тегин отураp — деп, энези айтты. — Агаш аразына мешкелеп барыгар. Кемигер ончозынан кӱп мешке јуур, кӱрӱрис.

— Мен ончозынан кӱп јуурым — деп, Павлик айтты.

— Јок, мен јуурым — деп, Женя айтты.

Инночка дезе унчукпады.

Балдар агаш аразына јүгүрип барала, туш-башка јүре бердилер.

Бир частын бажында јанып келгиледи.

— Мен ончозынан јакшы јуудым! — деп, Павлик ыраактан кыйгырды. — Менин мешкелерим ончозынан кӱп, кӱригер: кӱнӱккӱ толтыра!

Энези кӱрӱлӱ, кӱлүмзиренди:

Лийтен мешкелер.

1. Ак мешкелер. 2. Аспактын төзінде өзөтөн мешкелер. 3. Кайыңның төзінде өзөтөн мешкелер. 4. Лисички деп мешкелер. 5. Опёнок деп мешкелер. 6. Груздь деп мешкелер.

Либейтен мешкелер.

1. Красик деп мешке. 2. Чымын өлтүрөечи мешке. 3. Либес опёноқ деп мешке. 4. Кубакай быјар мешке.

— Сениг көнөгин толтыра болгоны кайкамчылу не-
ме эмес: бир де онду мешке жок, жиирге жарабас мешкелер
эмтир. Коомой мешкелер жууп алтырың, Павлик.

— Ага! — деп, Женя кыйгырды. — Ончозынан жак-
шы жуурым деп, мен айтпайтым: көрзөгөр, мениг мешке-
лерим эң жараш — кызыл ла ак-чоокыр. Андый жараш
мешкелер кемде де жок.

Энези көрөлө, каткырды:

— Тенек, бу чымын өлтүрөөчи мешкелер ине! Олор
жараш та болзо, неге де жарабас. Сен база коомой жууп
жадың, Женя.

Инночка унчукпай турды.

— Сен не унчукпай туруң, Инночка? Нени жууп ал-
дың, көргүс.

— Мениг жууганым ас — деп, Инночка айтты.

Энези Инночканын көнөгин карап көрөрдө, анда
килинг бөрүктү течпек жакшынак он мешке жатты.

В. Катаев.

Павлик ле Женя кандый мешкелер жууп алдылар!
Олордыг мешкелери керегинде энези нени айтты!
Инночка кандый мешкелер жууп алды!
Бу балдардыг кажызы слерге жарады, нениг учун!
Лийтен ле жибейтен мешкелерди слер канайып ылгаштырараар!
Мешкелеп жүргенеер керегинде куучындап береер.

Төрт күүн.

Митя тошту кырда чанашту, тонуп калган сууда
конөктү жыңылайла, айлына кызара тонуп, сүүнчилү
жүгүрип келеле, адазына айтты:

— Кышкыда кандый сүүнчилү! Мен жаантайын ла
кыш болуп турзын деп күүнзеп турум!

— Бойынның күүнингди мениг карманда алып жүрер
книжкама бичип сал — деп, адазы айтты.

Митя бичип салды.

Жас једип келди. Митя күүни јеткенче чоокыр көбөлөктөрдүн кийнинен јажыл јалангла жүгүрүп, чечектер үзүп алала, адазына жүгүрүп келеле, айтты:

— Бу јас кандый сүреен неме! Мен јаантайын ла јас болуп турзын деп күүнзеп турум.

Адазы база ла катап книжказын чыгарып, Митяны бойынын күүнин бичип салзын деп јакарды.

Јай једип келди. Митя адазыла кожо өлөң чабарга бардылар. Уулчак узак түшке сүүнчилү ойноды: балык тутты, јиилек терди, јыды јараш өлөңдө дө анданды, оноң энгирде адазына айтты:

— Бүгүн мен күүним јеткенче ле ойноп алдым! Мен јайдын учы-куйузы јок болзын деп күүнзеп турум.

Митянын бу да күүни ол книжкага бичилген.

Күс једип келди. Садтан түжүм јуудылар — кызыл яблоколорды ла сары грушаларды. Митя көөрөп, айтты:

— Күс — јылдын ончозынан ла артык өй!

Анайдарда, адазы бойынын бичийтен книжказын чыгарып, уулчакка көргүсти, ол онојдо ок јас та, кыш та, јай да керегинде айткан.

К. Ушинский.

Тексти бөлүктерге үлеп, кажызына ла куучыннан алган сөстөрлө бажалык беригер.

Слерге јылдын кандый өйи јарайт!

Балдарыс.

Јеристе тегери ајас.

балдарыс омок, каткылу.

Јүрекеринде толтыра ырыс,
өзөр јолы јаркынду.

Јылу, јажыл јайгыда,

балдар, јзап амыраар.

Күс келгежин, партага

ойто ло отурып үренеер.

Төрөлгө тузалу болорго,
ончозын јакшы билерге,

көптөң ондоп билигер,

Ленин чилеп, үренигер.

И. Шодоев.

Лайгыда.

Аспан жажыл жалбыракта
чурана тартып отурат.

Курт-конгустар жуулала,
оны көрүп кайкажат.

Сары чымыл сарбагдап,
— Кандый жакшы ойын! —

Кара конгус карбагдап,

— Калак, будым кычыйт! —
дейт.

Кулугур жөргөмөш чыдашпай,
кулузыннанг секирди.

Колы-будын чабынып,
кейде айланып ол турды.

дейт. Лайгы күнге сүгүнип,
ончолоры жыргады.

С. Машитов.

Эзен болзын, баштапкы класс.

Баштапкы ла катап,
баштапкы класс,
былтыр сеге келгенис.

Эмди экинчиге көчтибис,
эзен болзын дейдибис.

Мел, доско, журуктар
бисле кожо көчөр.

Парталарыс жаанаар,
бисле кожо өзөр.

Бой-бойысты бис сүүйдис,
үүрлерле нак жүредис.

Экү кичинек те ырашпай,
экинчиге кожо көчөдис.

Je үредүчибис канайдар?

Бисти канайып ол таштаар?

Байла, кожо көчөрис,
экинчи класска једерис.

Советский Союз — бистинг төрөлис.

Бистинг јаткан орооныс.

Најымла кожо ороонысла узак јоруктадыс. Јоруктаг јанып келеле, мен Димкадан сурадым:

- Је, бистинг орооныс кандый эмтир?
- Сүреен јаан болтыр — деп, Димка каруузын берди.
- База кандый?
- Байлык.
- А база кандый?

- Ийде-күчтү.
- А база?
- Албаты-жоңы нак журтайт.
- А база?
- Улустары бой-бойына киленкей.

— Чын — деп, мен јобим бердим. — Ол јаан да, байлык та, ийде-күчтү де. Јылдын ла онын ийде-күчти тыгып, ар-јөөжөзи кожулып, албатызынын јадын-јүрүми там јаранып, чечектеп јат.

Ненин учун дезе, советский албаты Коммунистический партиясына башкартып, жаңы ырысту јүрүм төзөйт. Ол жаңы ырысту јүрүмнин ады — коммунизм.

(С. Баруздиннин бичигени аайынча.)

Кычыраар. Орооныгар керегинде база нени кычырдаар, айдып береер.

Төрөл керегинде кожонг.

Ада-Төрөл јерим менин элбек,
 онын јалан-суулары да көп!
 Кижии јайым, ырысту јүргедий
 өскө ороон телекейде јок!
 Түштүк кырлардан түндүк талайларга,
 Москвадан јака јерлерге јетире
 Төрөлинин чындык ээзи болуп,
 бистин кижии ырысту јүрет.
 Јүрүм кайда ла болзо јайым,
 толо Волга аккандый көндүгет.
 Јииттерге ончо јолдор ачык,
 каргандар — кайда ла күндүде.

В. Лебедев-Кумач.

Төрөлис.

I.

Слер кайда чыккан-өскөнөөр? Кайда өзүп, школго үренерге баштаганаар, билереер бе? Ол жер слердин кичинек төрөлигер болор. Бастыра балдардын андый кичинек төрөлдөрүн бириктирип ийзе, бистин жаан Төрөлис — Советский Союз боло берер.

Ол сүреен жаан, онын учун онын бир келтегейинде тун кирип жатса, база бир келтегейинде таң адып турар. Түндүкте жердин үстин кар бүркеп салган, суулар тонуп калган тужында, түштүкте садтар чечектеп, жалаңдарда аш ла кукуруза үренделип жат. Күнчыгыштан күнбадышка жетире поездле барарга бир канча күн керек. Ол жолды жойу өдөйин десе канча ой керек болор деп бодойдыгар? Жылдан ас эмес ой керек болор!

II.

Советский ороондо орустар, украинецтер, белорустар, грузиндер, латыштар, армяндар, эстонецтер ле оноң до өскө көп албатылар журтап жат. Бисте билеригер бе канча укту албаты журтап жат? Жүстен ажыра! Олор бойлорынын тилиле куучындажып үренгилеп жат, олордын кажызында ла бойлорынын жаңдаган жаңы бар. Кезигинде олорды кийген кийиминен де танып ийер арга бар.

Je андый да болзо олор ончозы нажылык, иштенкей советский албатылардын бирлик билезин бүдүрип жат.

Бистин ороон канайып адалат! Оны ненин учун Союз деп адаган!

Бистин ороондо кандый албатылар журтап жат!

Слер бистин ороон керегинде нени билип алдыгар!

Бистин ороон керегинде слер база нени билип аларга күүнзеп туругар!

Бистин столица.

Удаган өйлөрдө көп тӧндӧрлү жерде город тӧзӧлгӧн. Ол тӧндӧрдин бирүзінде бийик сүүри башняларлу стенелерге курчаткан Кремль тудулган. Онын кийинде ол жебрен стенеден ончо жаны жаар туралар, оромдор, садтар, заводтор, фабрикалар, школдор, театрлар, музейлер көптӧп, ол телекейде эн жаан городтордын бирүзи боло берген.

Бистин эн жаан ла жараш тӧс городыста, Москвада, улус сүреен көп жадып жат. Фабрик-заводторы да көп. Жүзүн-жүүр не-немелерди де көп эдип чыгарат.

Москва Ада-Төрӧлистин жүреги ле тӧс городы боло бергенинен бери удаган. Мында Советский Союзтын Коммунистический партиязынын Тӧс Комитеди — ЦК КПСС — иштеп жат.

Ол телекейде бастыра албатынын најызы. Онын оромдорында, Кремльде, Кызыл площадьта кандый ла национальностьту, ак, сары, кара чырайлу улуска туштаар аргалу, Москванын үнин, амыр-энчүнин ле најылыктын үнин, бастыра жер-телекей угат.

Гр. Гроденский.

Албатынын кожогы.

Бийдин суузын жакалай
бийик корум таш бӱтти.
Бистин СССР ичинде
биске кару жан бӱтти.
Кадын суузын жакалай
кара корум таш бӱтти.
Кайран Алтай ичинде
калыкка кару жан бӱтти.

Москва—тӱс город.

Москва — бистин орооныстын тӱс города. Москвада Владимир Ильич Ленин жаткан. Мында Советский башкару иштеп жат.

Орооныстын тӱс городана кӱнӱн сайын эки јӱс бежен мун кижиге шыдар улус келип жат, анча ок кижикӱнӱн чыгып барып жат.

Кызыл площадьта, Москванын парктарында, скверлеринде жаан, жараш оромдорында ӱскӱ дӱ ороондордон келген, јӱзӱн-јӱӱр укту албатылар јӱргенин кӱрӱр аргалу. Олор жебрен Кремльди, Лениннин Мавзолейин, мындагы музейлерди сӱреен сонуркап ла јилбиркеп кӱрӱдилер.

Эмди Москва там жаранып ӱзӱп жат. Озодо тапчы, кичинек оромдордын ордында эмди городтын ичинде элбек проспектер, жараш кӱрлер ле жаан оромдор база кӱптӱп турат. Озогы кичинек, жабызак туралардын ордына дезе кӱп этажтарлу, бийик ле жаан туралар тудулат.

Москва — бистин орооннын тӱс города. А ӱскӱ сӱслӱ оны канайда айдар аргалу!

Москва.

Телекей жүреги —	Амырдын одузы —
Телкем Москва,	Алтын Москва.
Ылуунды сен	Жагыс күүндү
Жерге жайдың.	Төрөл жер.
Жоныңды сен	Энчүнинг одузы —
Жайымга кычырадың.	Эне жер.

Э. Тоюшев.

Автор Москваны нениң учун амыр-энчүнинг одузы деп адаган!
Улгерди чокум-жарт эдип, угуза кычыраар.

Слердик шүүлтегер аайынча Москва кандый деп бодоп турганыгарды
куучындап беригер.

Горно-Алтайск.

Горно-Алтайск — бистин областьтын төс городы. Ол бийик эмес кырлардын ортозында туруп жат. Горно-Алтайск жылдын сайын жаранып, өзүп туру. Анда көп жаан жараш туралар тудулат. Городтын ортозында Советтердин Туразы ла гостиница туруп жат.

Городто телкем жараш оромдор бар. Оромдорло көп автобустар жүрүп жат.

Городто жүзүн-жүүр чечектер ле агаштар өскүрип турган жараш сквер ле городской сад бар.

Кинотеатрларда киноны балдарга түште көргүзип жат, жаан улуска энгирде де, түште де көргүзет.

Музейде жүзүн-жүүр андар ла куштар бар.

Городто школдор, магазиндер көп.

Горно-Алтайскта бир канча орто ло бийик үредүлү заведениелер бар. Олордо жүстер тоолу жииттер үренип жат.

Кийим, өдүк көктөөр, бөс лө тюль согор фабрикалар, кирпич эдер, электробытприбор эдер заводтор иштеп жат.

Бичиктер чыгарып турган јер — издательство бар.
Областной газеттер чыгаратан редакциялар бар.

Слер Горно-Алтайск городто болдыгар ба!
Анда нени көрдигер!
Горно-Алтайскты кандый город деп адаар!

Бу менин Алтайым.

Бу менин Алтайым.
Кырлар, суулар, јаландар.
Мен оморды сүүйдим.
Ўстимде јенил булуттар.
Кырда јүрген койлор —
бистин колхозтын койлоры.

Јажыл јаланда уйлар —
бистин колхозтын уйлары.
Мен јеримди јажына,
энемди чилеп, сүүрим.
Айга да барып јуртазам,
айылдап келип турарым.

С. Манитов.

Кырлар, суулар, јаландар деп сөстөрдү јангыс сөслө канайып
айдарга јараар!

Горно-Алтайсктын музейи.

Горно-Алтайск городто јакшынак краеведческий музей бар. Бу музейдин ады јангыс ла областьтын ичинде јарлу эмес, онын адын Туулу Алтайдан ыраак та јаткан улус уккан. Бу музейге кўнўн ле көп тоолу улус келип, мында көргөн-укканын бичип койот.

Бу музейде нени ле көрөринг. Ыраак Кулады јурттын јанында Мажадар деп межеликтин одожындагы корумнаг чыккан јебрен кижининг сөөгининг кайырчагынын кеелеп эткен бүркүзин, Курайдын чөлинег тапкал, таштан эткен кижининг сомын, Туйакту јурттын јанындагы корумнаг чыккан јебрен кижининг куу бажын ла өскө дө көп немелер көрөринг.

Мында алтай албатынын тудунар-кабынар не-немелерин, кийген кийимин — ончозын јилбиркеп көрөрин.

Музейдин ичиле басып көрзөн, Алтайда кандый улус јатканын, олордын мал өскүрип, јер ижин иштеп, ан тудуп азыраганын ла оноң до өскө немени билип аларын.

Горно-Алтайскта болзогор, музейге кирип, ончозын бойыгар көригер.

Кайкамчылу немелер керегинде.

Бойы учар кебис-самолёт керегинде чөрчөк билерин бе?

Бу чөрчөк озогы тужында табылган.

Улус ол өйдө кейле учуп јүрерге, тайгаларды ла кырларды түрген ажып барарга, түрген иштеп үренип аларга сүреен күйнзеген. Онын учун олор бойы учар кебис-самолёт керегинде, түрген барар өдүк керегинде, бойы кезер кирее керегинде сананып јүретендер.

Эмди андый кайкамчылу немелер чын бар.

Бисте бойы учар кебис-самолёт јок, је тегин самолёт бар. Ого кандый да түрген учар куш једижип болбос.

Бисте, чөрчөктө чилеп, түрген барар өдүк јок... Је бисте поезд ле автомобиль бар. Олор бисти агаштар ла јалангдар ажыра түрген апарат.

Кайкамчылу немелер бисте сүреен көп, бис олордын тоозын да таппай калдыс. Бис оромло до јүргенисте, кайкамчылу немелерди көрөдис. Олор бистин заводтордо до иштеп јат. Кайкамчылу немелерди кажы ла айылдан да таап алар.

М. Ильин.

Улус озодо кандый кайкамчылу немелер керегинде сананатан!
Слер кандый кайкамчылу немелер керегинде кычырдыгар!
Кайкамчылу немелерден слер база нени билеригер!

Деремнеден городко.

Уй саачылар сүтти саайла, марля өткүрө шүүп, соодоло, бидондорго ло флягаларга урадылар. Онон колхозтын фермазына автомашина келет: Шофёр сүттү флягаларды тартып апарат. Көп сабада машинада кузовтын ордына жаан темир бочко тургузып койгон. Ол бочконун арузын ла чындыйын шиндеген кийинде сүт садуга барат.

[Вольпердин бичигени аайынча.]

Куучыннын учуры аайынча үч журук журап, сөслө куучындап беригер.

Мөнгүн куш.

Төрөлистин јеринде,
актын-көктин түбинде,
мөнгүн-болот куш туулган.
Ак-айаска ол шунуган.
Тыш јанынаг көргөжин,
үч этажту турадый,
ичине кирип баргажын,
јаан өргөнин ичиндий.

Ай-канатту мөнгүн куш
кызыл чолмон танмалу,
түрген бийик учужы
албатыда танылу...
Ат-нерелү иштерис
амыр жүрүмге ууланган,
амадаган шүүлтебис
албатыга јараган.

И. Шодоев.

Космический корабльды үлгерде нениг учун мөнгүн куш деп адаган!
Космонавттар керегинде кандый үлгерлер билеригер, айдып беригер.

Темага берилген сурактар ла јакылталар.

Кандый городты СССР-дин төс города деп адап јат!
Слер Төрөлигер керегинде нени билип алдыгар! База нени билип аларга күүнзеп туругар!
Төрөлигер керегинде кандый үлгерлер кычырганыгарды эске алыныгар. Олордын бир-бирүзин бичикке көрбөй кычырыгар.
Герой космонавттарды адап беригер.

БАЖАЛЫКТАР

Октябраттар — нак балдар

Октябраттар	3	Агаштар өскүрери	11
Кичинек чолмон	4	Карган эмеген	12
Октябраттардын ээжилери	5	Јааназы ла кызынын	
Болушчы	5	балазы	12
Звёздочка	6	Ю. Гагариннинг 1-кы	
Кандый јакшы најылар	7	класстын үренчигине	
«Мен сеге болужайын!»	9	бичиген письмозынан	14
Ээзи јок чечектер	10	Јунунар керек	15

Кыш

Баштапкы кар	17	Эки Соок	24
Кар айланып, айланып	18	Бала тужым	27
Агаш аразында кыш	19	Томуртка кышкыда неле	
Кыш тўжет	20	азыранат	28
Соок Таадакка айылдап		Тийинг канайда кыштайт	28
јүргени	21	Кыш	30
Јараш чиби	23		

Чөрчөктөр лө баснялар

Түлкү, койон ло пөтүк	31	Күн, Ай ла Пөтүк	41
Койон ло ёж	34	Койондор	42
Чычкан ла эрлен	35	Керик бака	44
Койонок ло айу	36	Түлкү Патрикеевна	47
Түлкү ле турна	39	Чай	48
Айу ла көрүк	40	Уулактар ла бөрү	49

Биле

Эне	51	Эненин кожоғы	54
Менин энем	51	Адазы ла уулдары	54
Костя ла онын адазы	52	Чечегеш	55
Менин сыйным	52	Сабарлар	55
Володя Ульянов канайда		Филипок	55
үренген	53		

Бистин черү

Советский Черү	59	Походко	61
Февраль	60	Санитар	63
Бүгүн байрам	61	Чактын-чакка ундыба	64
Солдат сергелег	61	1961 жылда 12 апрельде	64

8 Март — үй улустың байрамы

Эне	66	Эрке балам, уйуктазан	67
Энем — лётчик	66	Морковьту грядка	68

Јакшы дегени не, јаман дегени не

Јакшы дегени не, јаман дегени не	70	Эки текечек	76
Нези јенгил	71	Кокур	77
Көк јалбырактар	72	Уулдары	77
Ачыныш	73	Сливаның сөөги	78
Миша энезин канайып төгүндеерге сананган	75	Томонок ло дуб	79
		Школдон клееткен јолдо	80

Јас

Јастың алтамы	82	уулдары	86
Јаскары	82	Кушкаштардыг туралары	86
Јастың темдеги	83	Карлагаш	87
Јас	84	Најыларыңды чеберле	88
Јараш јас	84	Јас	88
Јас	84	Јаскыда колхозто	89
Көзнөктөги сад	85	Трактор	90
Сад өскүречи ле оның		Јазым келди	90

22 апрель — В. И. Ленинниң чыккан күни

Коммунизмниң таңдагы	91	Пыйма	93
Ильичтиң бала тужындагы ла үренген жылдары	92	Ленин бистинг класста	95
В. И. Ленинниң музейинде	93	Энениң јүреги	95
		Ленинниң ордени	96

1-кы Май

Май	98	Москва май айда	100
Кызыл чечек	99	Майдың кожоңы	100

Азыранты ла јерлик тындулар

Кичинек Соколик 101	Суугуштар 105
Койлор 103	Төөлөр 106
Куучынчы кас 104	Пыйма өдүктү куш 107

Ј а й

Јай келди 112	Јиилектү агаштардын сады 118
Күкүрт 113	Мешкелер 119
Изү јай 113	Төрт күүн 122
Болушчы 114	Балдарыс 123
Адарунын кожонгы 116	Јайгыда 124
Улу сад өскүреечи 116	Эзен болзын, баштапкы
Танг аткан 118	класс —

Советский Союз — бистинг төрөлис

Бистинг јаткан орооныс . 125	Горно-Алтайск 130
Төрөл керегинде кожонг . 126	Бу менинг Алтайым 131
Төрөлис 127	Горно-Алтайсктын музейи 131
Бистинг столица 128	Кайкамчылу немелер
Албатынын кожонгы 129	керегинде 132
Москва — төс город 129	Деремнедег городко 133
Москва 130	Мөнгүн куш 133

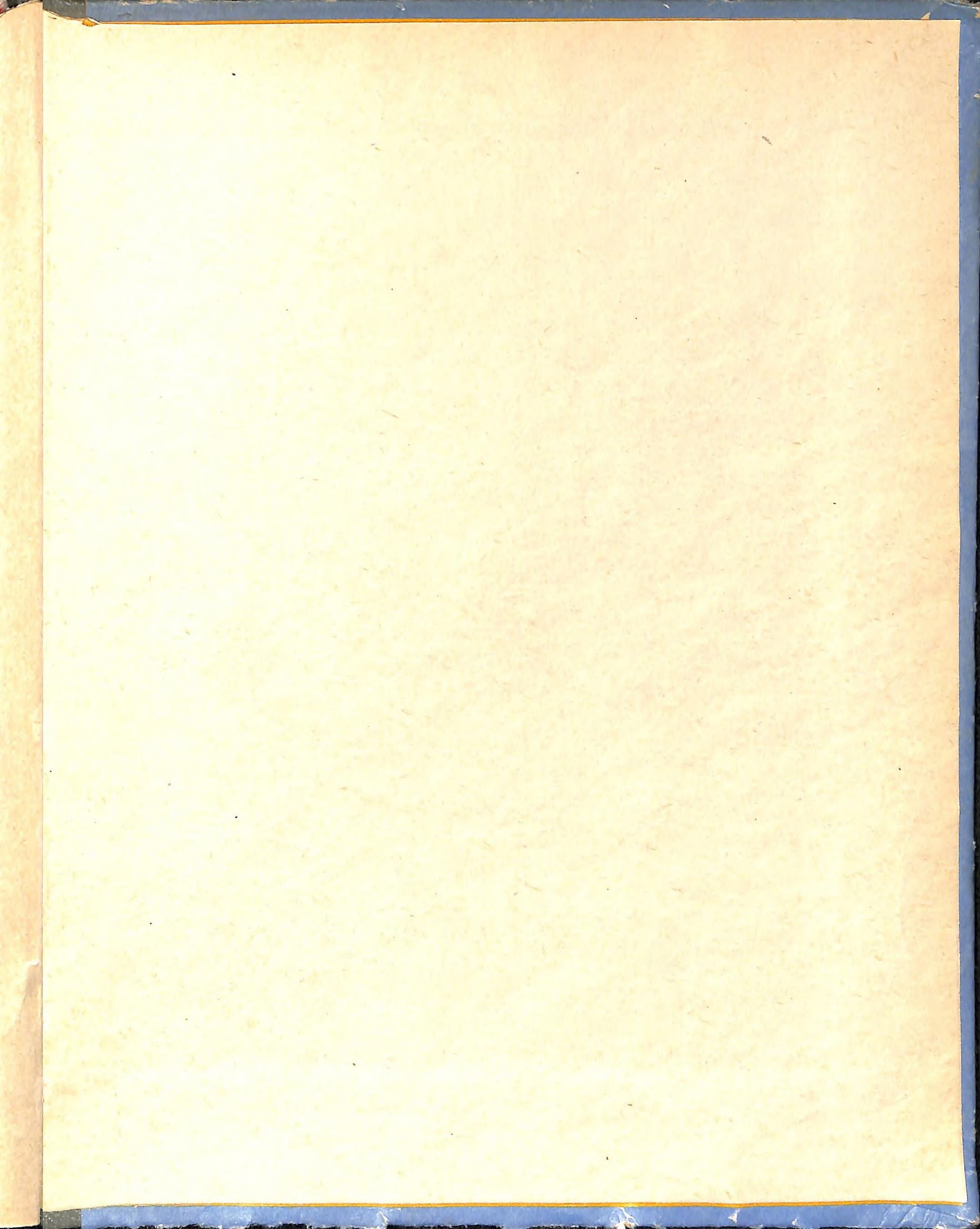
Барантаева Мария Алексеевна

РОДНОЕ СЛОВО ДЛЯ I КЛАССА

На алтайском языке

Редактор З. И. Табакова. Технический редактор М. Г. Шелепова. Художественный редактор В. И. Ортонолова. Корректор Р. Суркашева. Сдано в набор 12/XI 1979 г. Подписано к печати 5/V 1980 г. Формат 70X90/16. Усл. п. л. 9,94. Уч.-изд. л. 6,7. Бумага офсет. Тираж 2600 экз. Заказ 3953. Цена 20 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

20 коп.

68544